ଟିପ୍ପଣି

15

ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଭାରତର ସ୍ଥିତି

ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଭାରତର ଦୁଇଟି ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପାଦାନ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥିଲା । ଏହା ଶାସନର ଢ଼ାଞ୍ଚାକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ବଦଳାଇଦେଲା ତଥା ଏକ ଗୁରୁତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସାମାଜିକ ତଥା ଅର୍ଥନୈତିକ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଶୁଭାରମ୍ଭ କରିଥିଲା । ପ୍ରଥମଟି ଥିଲା - ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମାର୍ଦ୍ଧରେ ମୋଗଲ ସାମ୍ରାଜ୍ୟରୁ ଆଞ୍ଚଳିକ ରାଜନୈତିକ ଶକ୍ତିକୁ ଶାସନ ହସ୍ତାନ୍ତର । ଦ୍ୱିତୀୟଟି ଥିଲା ରାଜନୈତିକ, ସାମାଜିକ ତଥା ଅର୍ଥନୈତିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆସିଥିବା ପରିବର୍ତ୍ତନ । ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଇଂଲଣ୍ଡ ଇଷ୍ଟ ଇଣ୍ଡିଆ କମ୍ପାନୀ (English East India Company) ନିଜର ରାଜନୈତିକ ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର ପାଇଁ ଏକ ସୁଯୋଗ ପାଇଲା । ସେହି ସମୟରେ ମୋଗଲ ଶାସନର ପତନ କେତେକ ସ୍ୱାଧୀନ ରାଜ୍ୟକୁ ଜନ୍ମ ଦେଇଥିଲା । ଏହି ପରିଚ୍ଛେଦରେ ଆମେ ଭାରତର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା କେତେକ ସ୍ୱାଧୀନ ରାଜ୍ୟ ବିଷୟରେ ଅବଗତ ହେବା । ଭାରତର ତତ୍କାଳୀନ ଅର୍ଥନୀତି ଉଗ୍ର ବ୍ରିଟିଶ୍ ନୀତି ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲା । କୃଷିଭିତ୍ତିକ ଓ ଅଣକୃଷିଭିତ୍ତିକ ଉତ୍ପାଦନ ତଥା ବାଣିଜ୍ୟିକ ଅଭିବୃଦ୍ଧିରେ ମଧ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖାଦେଲା । ଏହିସବୁ ବିଷୟ ଏହି ଅଧ୍ୟାୟରେ ଆଲୋଚନା କରାଯିବ । ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ସାମାଜିକ ତଥା ଅର୍ଥନୈତିକ ଘଟଣାବଳୀର ରୂପରେଖ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମଧ ଆଲୋଚନା କରିବା ।

OBJECTIVES - ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ

ଏହି ଅଧ୍ୟାୟଟି ପଢ଼ିବା ପରେ ଆମେ :-

- ମୋଗଲ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପତନର କାରଣ ତଥା ଆଞ୍ଚଳିକ ଶକ୍ତିର ଉତ୍‌ଥାନକୁ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିବାରେ ସକ୍ଷମ ହେବା ।
- ତତ୍‌କାଳୀନ ପ୍ରମୁଖ ରାଜନୈତିକ ଶକ୍ତିର ବିବରଣୀ ପ୍ରଦାନ କରିପାରିବା ।
- ତତ୍‌କାଳୀନ ଭାରତୀୟ ଅର୍ଥବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଦେଖାଦେଇଥିବା ଆଞ୍ଚଳିକ ଭିନ୍ନତାର ପ୍ରଭେଦକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିପାରିବା ।
- ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ସାମାଜିକ ତଥା ସାଂସ୍କୃତିକ ବିଶେଷତ୍ୱକୁ ଅନୁଭବ କରିପାରିବା ।
- ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମୁଖ୍ୟ ଘଟଣାବଳୀଗୁଡ଼ିକୁ ଆକଳନ କରିପାରିବା ।

15.1 DECLINE OF THE MUGHAL EMPIRE - ମୋଗଲ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପତନ

ପୃଷ୍ଠପଟ : ମୋଗଲ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ରାଜନୈତିକ ଏକତା ଓ ଅଖଣ୍ଡତା ସମ୍ରାଟ ଆଉରଙ୍ଗଜେବଙ୍କର ସୁଦୀର୍ଘ ତଥା ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଶାସନ ସମୟରେ ଦୋହଲି ଯାଇଥିଲା । ଏସବୁ ବାଧା ଓ ବିପରୀତ ପରିସ୍ଥିତି ସତ୍ତ୍ୱେ ମୋଗଲ ପ୍ରଶାସନ ଖୁବ୍ ଦକ୍ଷ ଥିଲା । ୧୭୦୭ରେ ଆଉରଙ୍ଗଜେବଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁବେଳକୁ ମୋଗଲ ସେନାବହିନୀ ମଧ ଯଥେଷ୍ଟ ସୁଦୃଢ଼ ଥିଲା । ସାଧାରଣତଃ ଏହି ବର୍ଷଟିକୁ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ମୋଗଲ

ଟିପ୍ପଣି

ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଭାରତର ସ୍ଥିତି

ତଥା ଦୁର୍ବଳ ମୋଗଲ ମାନଙ୍କର ଶାସନକୁ ପୃଥକ୍ କରିବା ପାଇଁ ବିବେଚନା କରାଯାଏ । ଆଉରଙ୍ଗଜେବଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ମୋଗଲ ଶାସନର ଭିତ୍ତିଭୂମି ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଥିଲା । ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ଦ୍ୱାରା ଏହି ବିଶାଳ ସାମ୍ରାଜ୍ୟକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରିବାର ଦକ୍ଷତା ପ୍ରଶାସନ ପାଖରେ ନଥିଲା । ଫଳରେ କେତେକ ପ୍ରାଦେଶିକ ଶାସନକର୍ତ୍ତା ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କଲେ । କାଳକ୍ରମେ ସେମାନେ (ପ୍ରାଦେଶିକ ଶାସନ କର୍ତ୍ତା) ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବରେ ଶାସନ କରିବା ପାଇଁ ମନରେ ଉଚ୍ଚାକାଂକ୍ଷା ପାଳିଲେ । ସେତେବେଳେ ମୋଗଲ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କେତେକ ରାଜ୍ୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ଘୋଷଣା କଲେ । ଏହି ସମୟରେ କେତେକ ନୂତନ ଆଞ୍ଚଳିକ ଗୋଷ୍ଠୀ ମଧ୍ୟ ସଂଗଠିତ ତଥା ସମସ୍ତ ବିକାଶମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ ସହ ରାଜନୈତିକ ଶକ୍ତିରୂପେ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହେଲେ । ୧୭୦୭ ରୁ ୧୭୬୧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ (ଯେତେବେଳେ ଅହମ୍ମଦ ଶାହା ଅବଦଲ୍ଲୀ ମରାଠା ମୁଖ୍ୟଙ୍କୁ ତୃତୀୟ ପାନିପଥ ଯୁଦ୍ଧରେ ପରାସ୍ତ କରିଥିଲେ) ଆଞ୍ଚଳିକ ଶକ୍ତିମାନଙ୍କର ଅଭିବୃଦ୍ଧିର ପ୍ରମାଣ ମିଳିଲା । ଫଳରେ ରାଜନୈତିକ ଓ ଆର୍ଥିକ ବିକେନ୍ଦ୍ରୀକରଣ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଜନ୍ମ ନେଲା । ଏହି ସମୟରେ ରାଜନୈତିକ ତଥା ସାମରିକ ଅସ୍ଥିରତାକୁ ଆଦୌ ଭ୍ରୁକ୍ଷେପ ନକରି ସ୍ଥାନୀୟ କଞ୍ଚାମାଲ, ହସ୍ତଶିଳ୍ପ ତଥା ଖାଦ୍ୟଶସ୍ୟ ଯୋଗୁଁ ପରସ୍ପର କ୍ଷେତ୍ରୀୟ ତଥା ଅନ୍ତଃକ୍ଷେତ୍ରୀୟ ବାଣିଜ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ପାରସ୍ପରିକ ସଂପର୍କ ସୃଷ୍ଟିହେଲା ।

ମୋଗଲ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର କ୍ରମପତନ

୧୭୦୭ରେ ଆଉରଙ୍ଗଜେବ୍‌ଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁବେଳକୁ ସୀମାନ୍ତ ଅଞ୍ଚଳରୁ ଆକ୍ରମଣର ଧମକ ମିଳିବା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଏହାଦ୍ୱାରା ସାମ୍ରାଜ୍ୟର କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥଳରେ ସମସ୍ୟା ଦେଖାଦେଲା । ନୂତନ ଶାସକ, ପ୍ରଥମ ବାହାଦୂର ଶାହା (ଶାହାଆଲାମ୍, ଶାସନକାଳ ୧୭୦୭ରୁ ୧୭୧୨) ଏକ ବୁଝାମଣାନୀତି ଅନୁସରଣ କଲେ ଯେଉଁଥିରେ ସେ ଏହି ସାମନ୍ତମାନଙ୍କୁ କ୍ଷମାପ୍ରଦାନ କଲେ । ଏହି ସାମନ୍ତବର୍ଗ ବାଦ୍‌ଶାହାଙ୍କ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କୁ ସମର୍ଥନ କରୁଥିଲେ । ବାଦ୍‌ଶାହା ସେମାନଙ୍କୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଅଞ୍ଚଳ ତଥା ପଦପଦବୀ ପ୍ରଦାନ କଲେ । ସେ ଜିଜିୟାକୁ ଉଚ୍ଛେଦ କରିନଥିଲେ କିନ୍ତୁ ଜିଜିୟା ଅସୁଲି ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଯତ୍ନବାନ୍ ହୋଇନଥିଲେ । ରାଜତ୍ୱର ଆରମ୍ଭରେ ସେ ଅମ୍ବର (ପରେ ଜୟପୁର) ଓ ଯୋଧପୁର ଭଳି ରାଜପୁତ୍ ରାଜ୍ୟର ରାଜାମାନଙ୍କ ଉପରେ ନିଜର ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ବିସ୍ତାର କରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ଦୃଢ଼ ପ୍ରତିରୋଧର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାରୁ ସେମାନଙ୍କ ସହ ବନ୍ଧୁତା ଓ ସହଯୋଗର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଭବ କଲେ । ମୋଗଲ ମାନଙ୍କର ଏହି ସୁଚିନ୍ତିତ ନୀତି ସତ୍ତ୍ୱେ ରାଜପୁତମାନେ ମୋଗଲମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିବଦ୍ଧ ଯୋଦ୍ଧା ରୂପେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇପାରିନଥିଲେ । ମୋଗଲ ସମ୍ରାଟଙ୍କର ମରାଠାମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ନୀତି ତାଙ୍କର ଦୁର୍ବଳତାକୁ ଦର୍ଶାଉଥିଲା । ଏଥିଯୋଗୁଁ ମରାଠାମାନେ ନିଜନିଜ ମଧ୍ୟରେ ତଥା ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟରେ ମୋଗଲମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସଂଘର୍ଷରେ ଲିପ୍ତ ରହିଲେ । କିନ୍ତୁ ବାହାଦୁର ଶାହା ବୁନ୍ଦେଲା ରାଜା, ଛତ୍ରଶାଳ ଓ ଜାଠ୍ ପ୍ରମୁଖ ଚୁରାମଣଙ୍କ ସହ ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ସ୍ଥାପନ କରିବାରେ ସଫଳ ହୋଇଥିଲେ । ଫଳରେ ସମ୍ରାଟ ଶିଖ୍ ବିରୋଧୀ ଅଭିଯାନରେ ଜାଠ୍ ପ୍ରମୁଖଙ୍କ ସହଯୋଗ ଲାଭ କରିଥିଲେ ।

ଜହନ୍ଦର ଶାହା (ଶାସନକାଳ ୧୭୧୨-୧୩) ମଧ୍ୟ ଥିଲେ ଜଣେ ଦୁର୍ବଳ ତଥା ଅଯୋଗ୍ୟ ଶାସକ । ତାଙ୍କର ୱାଜିର, ଜୁଲ୍‌ଫିକର୍ ଖାଁ, ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଚଳାଇବା ପାଇଁ ଅଭୁତପୂର୍ବ ନୀତି ଅନୁସରଣ କଲେ । ଜୁଲଫିକର୍ ଉପଲବ୍ଧି କରିଥିଲେ ଯେ ସୁଦୃଢ଼ ଶାସନ ପାଇଁ ରାଜପୁତ ତଥା ମରାଠାମାନଙ୍କ ସହ ବନ୍ଧୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସଂପର୍କ ଓ ସାମ୍ରାଜ୍ୟକୁ ରକ୍ଷାକରିବା ପାଇଁ ହିନ୍ଦୁ ପ୍ରମୁଖମାନଙ୍କ ସହ ମିତ୍ରତା ନିତାନ୍ତ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ । ତେଣୁ ସେ ଆଉରଙ୍ଗଜେବ୍‌ଙ୍କ ନୀତିସବୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ବଦଳାଇ ଦେଲେ । ଜୁଲ୍‌ଫିକର୍ ଘୃଣ୍ୟ ଜିଜିୟା କରକୁ ଉଚ୍ଛେଦ କଲେ । ଶିଖ୍‌ମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ପୂର୍ବରୁ ଚଳି ଆସୁଥିବା ଦମନମୂଳକ ନୀତିକୁ ବଳବତ୍ତର ରଖିଲେ । ମୋଗଲ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଢ଼ାଞ୍ଚାରେ ନିଜର କ୍ଷମତା ସଂପ୍ରସାରଣ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିବା ସମସ୍ତ ଶକ୍ତିସହ ସେ ସହଯୋଗ ସ୍ଥାପନ କରିବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖିଥିଲେ ।

ଜୁଲ୍‌ଫିକର୍ ଖାଁ ଆର୍ଥିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ସଂସ୍କାର ଆଣିବା ପାଇଁ ଅନେକ ପ୍ରୟାସ କରିଥିଲେ । ସେ ରାଜସ୍ୱ

ଟିପ୍ପଣି

ବୃଦ୍ଧି ସକାଶେ ଚେଷ୍ଟାକରି ବିଫଳ ହୋଇଥିଲେ । ନିହତ ରାଜକୁମାର ଆଦିମୁଶ୍-ଶାନଙ୍କ ପୁତ୍ର ଫାରୁକ୍ ସିୟାର ବିହାର ଓ ବଙ୍ଗଳାରୁ ଆଣିଥିବା ଅପାରଧନ ଓ ବିଶାଳ ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ସହ ଜହନ୍ଦର ଶାହା ଓ ତାଙ୍କ ଓ୍ୱାଜିର ଜୁଲ୍‌ଫିକର ଖାଁଙ୍କ ଉପରେ ଆକ୍ରମଣ କଲେ । ସେତେବେଳେ ମୋଗଲ ଶାସକମାନେ ଦେଖିଲେ ଯେ ସେମାନଙ୍କ ରାଜକୋଷ ଶୂନ୍ୟପ୍ରାୟ । ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିରାଶ ହୋଇ ସେମାନେ ନିଜର ରାଜପ୍ରସାଦରୁ ଲୁଣ୍ଠନ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଏପରି କି ସୈନ୍ୟବାହିନୀର ଖର୍ଚ୍ଚ ତୁଲାଇବା ପାଇଁ ସେମାନେ ରାଜପ୍ରସାଦର କାନ୍ଥ ଓ ଛାତରେ ସଜ୍ଜିତ ଥିବା ସୁନାରୂପା ଆଦି ଲୁଟିନେଲେ । ଫାରୁକ୍ ସିୟାର (ଶାସନକାଳ ୧୭୧୩-୧୯) ବିଜୟ ହାସଲ କଲେ । ଏଥିପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ସୟୈଦ ଭ୍ରାତୃଦ୍ୱୟ ଅବଦୁଲ୍ଲା ଖାଁ ଓ ହୁସେନ୍ ଅଲ୍ଲି ଖାଁ ବାର୍‌ହାଙ୍କ ଠାରୁ ସହଯୋଗ ମିଳିଥିଲା । ଫଳରେ ଭ୍ରାତୃଦ୍ୱୟଙ୍କୁ ସମ୍ରାଟ ଉଚ୍ଚ ପଦରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ କରାଇଲେ । ସୈୟଦ ଭ୍ରାତୃଦ୍ୱୟ ଓ୍ୱାଜିର ଓ ମୁଖ୍ୟ ବକ୍‌ସି ପଦବୀ ଲାଭ କଲେ ଏବଂ ରାଜ୍ୟ ଶାସନରେ ନିଜର ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ସ୍ଥାପନ କଲେ ।

ସୈୟଦ ଭ୍ରାତୃଦ୍ୱୟ ଜୁଲଫିକର୍ ଖାଁଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଚଳିତ ନିୟମକୁ ପୁନଃସ୍ଥାପିତ କଲେ । ଜିଜିୟା ତଥା ସେହିଭଳି ଅନ୍ୟ କେତେକ କରକୁ ତୁରନ୍ତ ଉଚ୍ଛେଦ କରାଗଲା । ଏହି ଭ୍ରାତୃଦ୍ୱୟ ଶିଖ୍ ବିଦ୍ରୋହକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଦମନକରି ରାଜପୁତ୍, ମରାଠା ତଥା ଜାଠ୍‌ମାନଙ୍କ ସହ ସୁସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପନ ପାଇଁ ପ୍ରୟାସ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ସମ୍ରାଟ ଓ ଓ୍ୱାଜିରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମତଭେଦ ସୃଷ୍ଟିହେବାରୁ ଏହି ନୀତି ଫଳପ୍ରଦ ହୋଇପାରିନଥିଲା । ପୁଣି ବିଭିନ୍ନ ଗୋଷ୍ଠୀମାନେ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ସହଯୋଗ ପାଇଁ ଅନିଚ୍ଛୁକ ଥିଲେ । ପୁଣିଥରେ ଜାଠ୍‌ମାନେ ଦିଲ୍ଲୀ ଓ ଆଗ୍ରା ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ପ୍ରଧାନ ସଡ଼କରେ ଲୁଣ୍ଠନ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଜାଠ୍‌ମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଆକ୍ରାମକ ଅଭିଯାନ ପାଇଁ ଫାରୁକ୍ ସିୟାର ରାଜା ଜୟସିଂକୁ ପ୍ରେରଣ କଲେ । କିନ୍ତୁ ଓ୍ୱାଜିର ରାଜାଙ୍କ ସୁରକ୍ଷା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏକ ବୁଝାମଣାରେ ଏକମତ ହେଲେ । ଏହାର ପରିଣାମ ସ୍ୱରୂପ ସମଗ୍ର ଉତ୍ତର ଭାରତରେ କେତେକ ଜମିଦାର କେତେବେଳେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ବିଦ୍ରୋହ କଲେ ତ ଆଉ କେତେକ ରାଜକୋଷକୁ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ମାତ୍ରାରେ ରାଜସ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କଲେନାହିଁ । ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ଫାରୁକ୍ ସିଆର ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟର ଶାସନକର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କ ଅଭିଯାନକୁ ବିଫଳ କରିବା ପାଇଁ କେତେକ ମରାଠା ପ୍ରମୁଖମାନଙ୍କୁ ପତ୍ର ମାଧ୍ୟମରେ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ସେତେବେଳେ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟର ସୁବେଦାର (ଶାସନକର୍ତ୍ତା) ସୟୈଦ ହୁସେନ୍ ଅଲ୍ଲୀ ଖାଁଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧି ତଥା ସହଯୋଗୀ ହୋଇଥିବାରୁ ସମ୍ରାଟଙ୍କର (ଫାରୁକ୍ ସିୟାର) ଏହି ପତ୍ର ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟର ସମସ୍ୟାକୁ ଜଟିଳ କରିଦେଲା । ପରିଶେଷରେ ୧୭୧୯ରେ ସୟୈଦ ଭ୍ରାତୃଦ୍ୱୟ ସମ୍ରାଟ୍‌ଙ୍କୁ ପଦଚ୍ୟୁତ କରିବା ପାଇଁ ଯୋଧପୁରରୁ ଅଜିତ୍ ସିଂ ଓ ମରାଠା ସେନାମାନଙ୍କୁ ଆମନ୍ତ୍ରଣ କରିଥିଲେ ।

ଫାରୁକ୍‌ସିଆରଙ୍କ ହତ୍ୟା ସୟୈଦମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ବିଭିନ୍ନ ସାମନ୍ତଶ୍ରେଣୀ ମଧ୍ୟରେ ବିଦ୍ରୋହର ବହ୍ନି ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ କଲା । ଏହି ସାମନ୍ତଗୋଷ୍ଠୀ ସୟୈଦମାନଙ୍କର ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ଓ ପ୍ରତିପତ୍ତିକୁ ସହ୍ୟ କରିପାରୁନଥିଲେ । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ଅମୀର, ମୁଖ୍ୟତଃ ଆଉରଙ୍ଗଜେବ୍‌ଙ୍କ ସମସାମୟିକ ପୁରୁଣା ସାମନ୍ତମାନେ ଓ୍ୱାଜିର୍‌ଙ୍କ ଭୂ-ରାଜସ୍ୱ ପ୍ରତି ଥିବା ପ୍ରୋତ୍ସାହନକୁ ସମାଲୋଚନା କଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମତରେ ଏହି ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଦ୍ୱାରା ମୋଗଲ ଶାସନ ନୀତିର ଉଲଙ୍ଘନ ହେଉଥିଲା । ଫାରୁକ୍ ସିଆରଙ୍କ ସ୍ଥାନରେ ସୈୟଦ୍‌ମାନେ ୧୭୧୯ରେ ଆଠମାସ ମଧ୍ୟରେ ତିନିଜଣ ଯୁବ ରାଜକୁମାରଙ୍କୁ ଜଣକ ପରେ ଜଣକୁ ସିଂହାସନରେ ବସାଇଲେ । ଏହା ମଧ୍ୟରୁ ଦୁଇଜଣ, ରଫୀ-ଉର୍-ଦରାଜତ୍ ତଥା ରଫୀ-ଉଦ୍-ଦବ୍‌ତାହା (ଦ୍ୱିତୀୟ ଶାହାଜାହାନ୍) ଯକ୍ଷ୍ମାରୋଗରେ ଆକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କଲେ । ତୃତୀୟ ରାଜକୁମାର ମହମ୍ମଦଶାହା ଉପାଧି ଧାରଣ କରି ନିଜକୁ ସୟୈଦମାନଙ୍କ ନିୟନ୍ତ୍ରଣରୁ ମୁକ୍ତିଲାଭ ପାଇଁ ସାଧ୍ୟମତେ ପଦକ୍ଷେପ ନେଲେ ।

ନିଜାମ୍-ଉଲ୍-ମୁଲକ୍, ଚିନ୍-କିଲିଚ୍ ଖାଁ ଓ ତାଙ୍କ ପିତୃତୁଲ୍ୟ ମହମ୍ମଦ ଅମୀନ୍ ଖାଁଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଏକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଗୋଷ୍ଠୀ ଗଠନ କରାଗଲା । ଶେଷରେ ଏହି ଦୁଇଜଣ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ସାମନ୍ତ ସୈୟଦ ଭ୍ରାତୃଦ୍ୱୟଙ୍କୁ ଗାଦିଚ୍ୟୁତ କରିବାରେ ସକ୍ଷମ ହେଲେ (୧୭୨୦) । ମହମ୍ମଦ ଶାହା (ଶାସନକାଳ ୧୭୧୯-୪୮) ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ କରିବା ପରେ ସମ୍ରାଟ ତଥା ଅମୀରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା

ଟିପ୍ପଣି

ପାରସ୍ପରିକ ସମ୍ପର୍କ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ବଦଳିଗଲା । ସାମନ୍ତମାନଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସ୍ୱାର୍ଥର ରୂପ ରାଜନୀତି ଓ ରାଜ୍ୟଶାସନର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପରେ ପରିଲକ୍ଷିତ ହେଲା । ୧୭୨୦ରେ ସୈୟଦ ଅବ୍ଦୁଲ୍ଲ ଖାଁଙ୍କ ସ୍ଥାନରେ ମହମ୍ମଦ ଅମିନ୍ ଖାଁ ଓ୍ୱାଜିର ହେଲେ । ଅମୀନ୍ ଖାଁଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ (ଜାନୁଆରୀ ୧୭୨୦) ନିଜାମ୍-ଉଲ୍-ମୁଲକ୍ ସାମୟିକ ଭାବେ ଓ୍ୱାଜିର ପଦବୀ ଅଧିକାର କରିଥିଲେ । କାରଣ ୧୭୨୪ ଜୁଲାଇ ମାସରେ ଅମୀର ଖାଁଙ୍କ ପୁତ୍ର, କମର୍-ଉଦ୍ଦୀନ୍ ଖାଁ ବଂଶାନୁଗତ ଅଧିକାର ସାବ୍ୟସ୍ତ କରି ଓ୍ୱାଜିର ପଦବୀ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ବାସ୍ତବରେ ଏହି ନିଯୁକ୍ତିସବୁ ସାମନ୍ତମାନଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ହେଉଥିଲା । ସେତେବେଳେ ସାମନ୍ତମାନେ ଅସୀମ କ୍ଷମତାର ଅଧିକାରୀ ଥିଲେ । ସେମାନେ ନିଜର ସ୍ୱାର୍ଥରକ୍ଷା ପାଇଁ ବାଦ୍‌ଶାହାଙ୍କ ନାମରେ ଆଦେଶ ଜାରି କରୁଥିଲେ । କ୍ଷମତାବିହୀନ ବାଦ୍‌ଶାହାଙ୍କ ସ୍ଥିତି କେବଳ ସାଂକେତିକ ଥିଲା । ପ୍ରକୃତ ଶାସନ କ୍ଷମତା ସାମନ୍ତମାନଙ୍କର ଏକ ଗୋଷ୍ଠୀ ହାତରେ ଥିଲା । ସାମନ୍ତମାନେ ସମଗ୍ର ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଗତିବିଧିକୁ କେନ୍ଦ୍ରରୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରୁଥିଲେ । ଏପରିକି ଜାଗିରପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିବା ଅଞ୍ଚଳର ସ୍ଥିତାବସ୍ଥାକୁ ନେଇ ଚିନ୍ତିତ ଥିଲେ । ପରମ୍ପରା ଅନୁଯାୟୀ ସେମାନେ ବାଦ୍‌ଶାହାଙ୍କ ନାମରେ ପ୍ରାଦେଶିକ ଶାସନକର୍ତ୍ତା, ଫୌଜଦାର ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସ୍ଥାନୀୟ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କୁ ଫର୍‌ମାନ୍ (ବିଶେଷ ଅଧିକାର ପ୍ରଦାନ କରିବା ପାଇଁ ରାଜାଦେଶ) ଜାରି କରୁଥିଲେ । ଆଉରଙ୍ଗଜେବ୍‌ଙ୍କ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀମାନଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବିଫଳତା, ରାଜକୀୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଓ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ସ୍ଥିତିକୁ ଦୁର୍ବଳ କରିଦେଲା । ଜହାନ୍ଦର ଶାହାଙ୍କର ନିଜସ୍ୱ ଶାଳୀନତା ଓ ମର୍ଯ୍ୟାଦାର ଅଭାବ ଥିଲା । ଫାରୁକ୍ ସିୟାର ଦୃଢ଼ମନା ନଥିଲେ, ମହମ୍ମଦ ଶାହା ନିର୍ବୋଧ ଥିଲେ । ଏପରିକି ପ୍ରାଦେଶିକ ସ୍ତରରେ ନିଯୁକ୍ତି, ପଦୋନ୍ନତି ଓ ନିଲମ୍ବନ ପାଇଁ ବାଦ୍‌ଶାହାଙ୍କର ନିକଟତରମାନଙ୍କ ମତାମତ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା ।

15.2 THE REISE OF GEGIONAL POLITIES AND STATES
ଆଞ୍ଚଳିକ ରାଜନୀତି ତଥା ରାଜ୍ୟର ଉତ୍‌ଥାନ :

ମୋଗଲ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପତନ ସମୟରେ ତଥା ଏହାର ପରବର୍ତ୍ତୀ (ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ୧୭୦୦ରୁ ୧୮୫୦) ଭାରତରେ ଉଦୟ ହୋଇଥିବା ରାଜ୍ୟଗୁଡିକର ସାମର୍ଥ୍ୟ, ଦୀର୍ଘକାଳୀତା ତଥା ବିଶେଷତ୍ୱର ଆଧାର ବହୁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଥିଲା । ଏହା ମଧ୍ୟରୁ ଦକ୍ଷିଣରେ ଏକ ରାଜ୍ୟ ଥିଲା ହାଇଦ୍ରାବାଦ୍ । ଏହା ସ୍ୱ-ଭୌଗୋଳିକ ସ୍ଥିତି କାରଣରୁ ମୋଗଲ ଶାସନର ଆରମ୍ଭରେ ହିଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ରାଜ୍ୟର ମାନ୍ୟତା ହାସଲ କରିଥିଲା । ଏହି ରାଜ୍ୟ ସ୍ଥାନୀୟ ଓ ଆଞ୍ଚଳିକ ପୁରାତନ ପରମ୍ପରା ଅନୁସାରେ ଚାଲୁଥିଲା । ଆଉ କେତେକ ରାଜ୍ୟ ଥିଲା ଯାହାର ନିଜସ୍ୱ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ରହିଥିଲା । ଷୋଡ଼ଶ ଓ ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷଭାଗରେ ଘଟିତ ବିଶିଷ୍ଟ ପଦ୍ଧତିରୁ ଏହି ବିଶେଷତା ବିଷୟରେ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ବିଶେଷତଃ କେତେକ ପରବର୍ତ୍ତୀ ମୋଗଲ ରାଜ୍ୟ ଜାତିଗତ ତଥା ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଦଳ ଉପରେ ଆଧାରିତ ଥିଲା ଯେପରି ମରାଠା, ଜାଠ୍ ଓ ଶିଖ୍ । ସମୟକ୍ରମେ ଏହି ଅଞ୍ଚଳର ସମୃଦ୍ଧିପାଇଁ ସ୍ଥାନୀୟ ଜମିଦାର ଓ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କୁ ବାହ୍ୟ ଅଧିକାରୀଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଶସ୍ତ୍ର ଉଠାଇବାକୁ ଉତ୍ସାହିତ କଲା । କିନ୍ତୁ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ଶତ୍ରୁତା ତଥା ସଂଘର୍ଷ କାରଣରୁ ବିଦ୍ରୋହୀମାନେ ନିଜ ସ୍ୱାର୍ଥକୁ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇ ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ବିରୁଦ୍ଧରେ ବିଦ୍ରୋହ କରି ସଫଳ ହୋଇ ପାରିନଥିଲେ ।

ଏହି ବିଦ୍ରୋହୀମାନେ ନିଜର ସମ୍ପର୍କୀୟ, କୃଷକ ତଥା ନିଜ ଜାତିର ଛୋଟ ଜମିଦାରମାନଙ୍କର ସମର୍ଥନ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରୁଥିଲେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ଥାନୀୟ ଗୋଷ୍ଠୀ ଅନ୍ୟକୁ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ କରି ନିଜକୁ ସମୃଦ୍ଧିଶାଳୀ କରିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରୁଥିଲେ । ତତ୍କାଳୀନ ରାଜନୀତିରେ ସମ୍ରାଟଙ୍କ କେତେକ ପ୍ରତୀକକୁ ଗୁରୁତ୍ୱଦେବାର ଆବଶ୍ୟକତା ବଂଶାନୁକ୍ରମିକ ହେଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଞ୍ଚଳର ପ୍ରତିଯୋଗୀ ନିଜର ସାମର୍ଥ୍ୟ ଅନୁସାରେ ପଡ଼ୋଶୀ ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରିବା ପାଇଁ ସୁଯୋଗ ଖୋଜିଲେ । ସେମାନେ ଏକ ପ୍ରକାର ବୈଧତାର ଆବଶ୍ୟକତା ଉପଲବ୍ଧି କଲେ । ଏସବୁ ସେମାନଙ୍କୁ ମୋଗଲ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ସର୍ବସମ୍ମତ ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ସମୟରେ ସହଜରେ ଉପଲବ୍ଧି ହେଉଥିଲା । ଏହି ବିଦ୍ରୋହୀମାନେ ମୋଗଲ ଶାସନର ପ୍ରତୀକ ସ୍ୱରୂପ ଆଧିପତ୍ୟକୁ ସାମୁହିକ ସ୍ୱୀକାର କରିବାରେ ଭୟ କରୁନଥିଲେ । ଏହି ମହତ୍‌ଆକାଂକ୍ଷା ସହ ସେମାନେ ସହାବସ୍ଥାନ କଲେ । କେନ୍ଦ୍ରୀୟଶାସନର କ୍ରମିକ ପତନ ନୂତନ

ପ୍ରାଦେଶିକ ରାଜ୍ୟକୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରାଇଲା । ସମୃଦ୍ଧିଶାଳୀ ସାମନ୍ତମାନେ ନିଜପାଇଁ ଆଞ୍ଚଳିକ କ୍ଷେତ୍ରର ଆବଶ୍ୟକତା ଉପଲବ୍ଧ କଲେ । ଓ୍ୱାଜିର, ଚିନ୍ କିଲିଚ୍ ଖାଁ ନିଜେ ଏହି ବାଟ ଦେଖାଇଲେ । ପ୍ରଶାସନରେ ସଂସ୍କାର ଆଣିବାରେ ସେ ଅସଫଳ ହେଲେ । ଫଳରେ ଚିନ୍ କିଲିଚ୍ ଖାଁ ୧୭୨୩ରେ ନିଜ ପଦ ତ୍ୟାଗ କଲେ । ୧୭୨୪ ଅକ୍ଟୋବର ମାସରେ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟରେ ହାଇଦ୍ରାବାଦ୍ ରାଜ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କରିବା ପାଇଁ ଦକ୍ଷିଣକୁ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ମୋଗଲ ଦରବାର ପ୍ରମୁଖଙ୍କର ଚିନ୍ତା ଥିଲା ପ୍ରଦେଶର ନିଶ୍ଚିତ ରାଜସ୍ୱ ଉତ୍ସଗୁଡ଼ିକୁ ସୁରକ୍ଷିତ କରିବା ଏବଂ ଅଖଣ୍ଡ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଅନ୍ତତଃ ବାହ୍ୟରୂପ ବଜାୟ ରଖିବା । ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ବିଭାଜନକୁ ଦେଖି ମରାଠାମାନେ ଉତ୍ତର ଦିଗରେ ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କଲେ । ସେମାନେ ମାଳବ, ଗୁଜୁରାଟ ଓ ବୁନ୍ଦେଲଖଣ୍ଡ ଅଞ୍ଚଳ ଅଧିକାର କଲେ । ତା'ପରେ ୧୭୩୮-୩୯ରେ ଇରାନର ଶାସକ ନାଦିରଶାହା ଭାରତ ଆକ୍ରମଣ କଲେ ।

INTEXT QUESTIONS 15.1 - ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପୂର୍ବଜ୍ଞାନ

1. ୧୭୦୭ରେ ଆଉରଙ୍ଗଜେବ୍‌ଙ୍କର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ କିଏ ଥିଲେ ? ସେ କେଉଁ ନୀତି ଅନୁସରଣ କରିଥିଲେ ?

   ____

2. ସୟୈଦ ଭ୍ରାତୃଦ୍ୱୟ କିଏ ଥିଲେ ? ସେମାନଙ୍କର କେତେକ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ଉଲ୍ଲେଖ କର ।

   ____

3. ହାଇଦ୍ରାବାଦ ରାଜ୍ୟ କିଏ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ ? ମୋଗଲ ଦରବାରରେ ସେ କେଉଁ ପଦବୀ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ?

   ____

4. ଆଉରଙ୍ଗଜେବ୍‌ଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ଅମୀରମାନଙ୍କ ଶକ୍ତିର ଉତ୍ଥାନର ଦୁଇଟି କାରଣ ଦିଅ ।

   ____

5. ୧୭୩୮ରେ କେଉଁ ଦେଶର ଶାସକ ଭାରତ ଆକ୍ରମଣ କରିଥିଲେ ?

   ____

15.3 THE MARATHA POWER ମରାଠା ଶକ୍ତି

ଏହା ନିଃସନ୍ଦେହ ଯେ ମୋଗଲ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ସୁଦୀର୍ଘ ପତନ କାଳରେ ଯେଉଁ ଯୁଗର ଉତ୍ଥାନ ହେଲା, ତାହା ଥିଲା ମରାଠାଯୁଗ । ମରାଠାମାନଙ୍କର ପ୍ରମୁଖ ଯୋଦ୍ଧାବଂଶ ମଧ୍ୟରେ ଥିଲେ ଭୋନ୍‌ସଲା । ସେହି ସମୟର ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ରାଜନୀତିରେ ଶିବାଜୀ ଭୋନ୍‌ସଲାଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱ ଥିଲା ଅବିସ୍ମରଣୀୟ ।

ଯେଉଁ ସୌଭାଗ୍ୟ ଶିବାଜୀଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ତାଙ୍କ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ତଥା ତାଙ୍କର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ, ଶମ୍ଭୁଜୀ ଓ ତାଙ୍କ ସାନଭାଇ ରାଜାରାମଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇନଥିଲା । ଏହି ସମୟରେ ମରାଠା ଶକ୍ତିର ଅଧୋପତନ ପ୍ରତୀୟମାନ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଆରମ୍ଭରେ କେତେକ ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ଅବସ୍ଥାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେତୁ ମରହଟ୍ଟା ଶକ୍ତିରେ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଦେଖାଦେଲା । ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ୧୭୦୪ରେ ରାଜାରାମଙ୍କ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ, ଶାହୁଜୀଙ୍କ ଶାସନ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ । ଶାହୁଜୀ ୧୭୦୯ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦୀର୍ଘ ଚାରି ଦଶକ ଧରି ଶାସନ କରିଥିଲେ । ଏହି ଅବଧିରେ ଚିତ୍ତପାବନ ବଂଶର ବ୍ରାହ୍ମଣମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ବୃଦ୍ଧିପାଇଲା । ବାସ୍ତବରେ ଏହି ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ମରାଠା ରାଜ୍ୟର କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ଶାସନକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିଥିଲେ । ଭୋନ୍‌ସଲାମାନେ କ୍ରମଶଃ ଶକ୍ତିହୀନ ହେଲେ । ପ୍ରଥମରେ ଏହି ବଂଶର ବାଲାଜୀ ବିଶ୍ୱନାଥ, ପେଶବା (ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ) ଉପାଧି ଧାରଣ କରି ପ୍ରମୁଖ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ

କଲେ । ସେ ଶାହୁଜୀଙ୍କ କ୍ଷମତା ବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ବିଶ୍ୱନାଥ ଓ ତାଙ୍କର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ପ୍ରଥମ ବାଜିରାଓ (୧୭୨୦ରୁ ୧୭୪୦ ମଧରେ ପେଶବା ଥିଲେ) ମରାଠା ରାଜ୍ୟକୁ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରୀୟ ଶାସନ ଦେଇଥିଲେ । ନିଜର ପୂର୍ବ ଭୋନ୍ସଲାମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଉନ୍ନତମାନର ଶାସନ ଦେବାରେ ସେମାନେ ସକ୍ଷମ ହେଲେ । ମୋଗଲ ଶାସିତ ଅଞ୍ଚଳରୁ ରାଜସ୍ୱ ସଂଗ୍ରହ କରିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ମଧ ଶୃଙ୍ଖଳିତ କଲେ । ଏହି ରାଜସ୍ୱକୁ ସରଦେଶମୁଖୀ ଓ ଚୌଥ କୁହାଯାଉଥିଲା (ଏହି ଦୁଇଟି ଶବ୍ଦ ରାଜସ୍ୱ ଆଦାୟ କରିବାର ଅନୁପାତକୁ ବୁଝାଏ) । ଜଣାଯାଏ ସେମାନେ ଭୂ-ରାଜସ୍ୱ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କର ମୋଗଲମାନଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ନୀତି ପ୍ରଣୟନ କରି ଆଦାୟ କରୁଥିଲେ । ପେଶବା ଓ ତାଙ୍କ ଅଧସ୍ତନ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କର ରାଜସ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାଗଜପତ୍ରରେ ବ୍ୟବହୃତ ଅଧିକାଂଶ ଭାଷା ପାରସିକ ଭାଷାରୁ ଉଦ୍ଧୃତ । ଏହା ମୋଗଲ ଓ ମରାଠାମାନଙ୍କର ରାଜସ୍ୱ ବ୍ୟବସ୍ଥା ମଧରେ ଥିବା ସମ୍ବନ୍ଧକୁ ଦର୍ଶାଇଥାଏ ।

ମରହଟ୍ଟା ରାଜ୍ୟ ସଂଘ:

ଶାହୁଙ୍କ ଶାସନର ଶେଷ ସମୟକୁ କେତେକ ମରହଟ୍ଟା ରାଜ୍ୟ ସ୍ୱ ସ୍ୱ ଅଞ୍ଚଳର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ରଖିଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ଉକ୍ତ ନିୟନ୍ତ୍ରଣାଧୀନ ଅଞ୍ଚଳରେ ବାଣିଜ୍ୟ, ବ୍ୟାଙ୍କ (ଜମା ଗ୍ରହଣକାରୀ ଅନୁଷ୍ଠାନ) ତଥା ବିତ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ବିକାଶ ଦେଖାଦେଇଥିଲା । ପୁନା ଅନ୍ତର୍ଗତ ବ୍ୟାଙ୍କଗୁଡିକର ବିଭିନ୍ନ

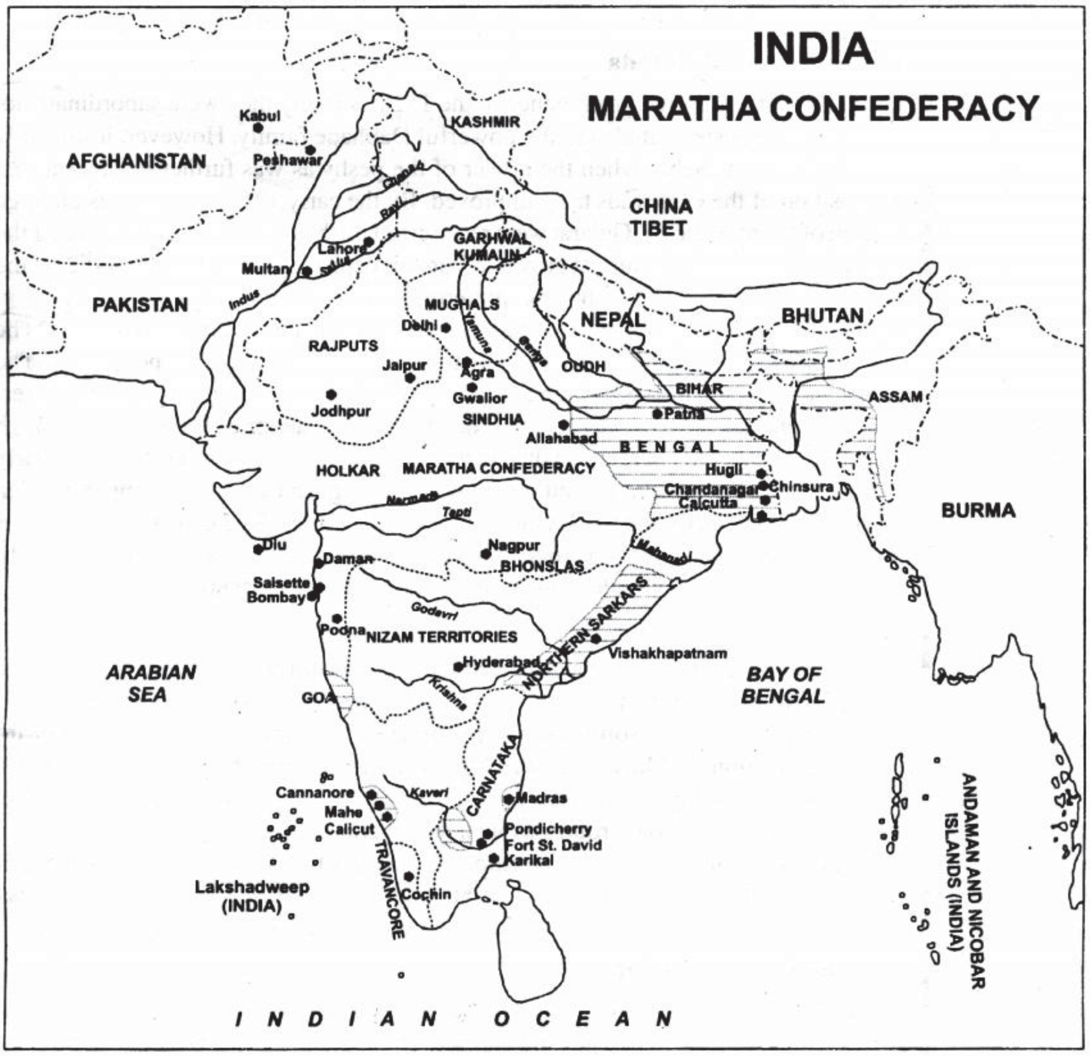

ମାନଚିତ୍ର ୧୫.୧ ମରହଟ୍ଟା ରାଜ୍ୟ ସଂଘ

ଟିପ୍ପଣି

ଶାଖା ଗୁଜୁରାଟ, ଗଙ୍ଗା ଉପତ୍ୟକା ତଥା ଦକ୍ଷିଣରେ ଥିଲା । ସାମୁଦ୍ରିକ ବାଣିଜ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ ମହତ୍ତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଥିଲା । ବାଲାଜୀ ବିଶ୍ୱନାଥ ଆଗ୍ରିଂୟା ବଂଶକୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଦେଇଥିଲେ । ଆଗ୍ରିଂୟାମାନେ କୋଲବା ତଥା ପଶ୍ଚିମତଟର କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ଥିବା ନୌପୋତକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରୁଥିଲେ । ଏହି ପୋତଗୁଡିକ କେବଳ ବମ୍ବେର ନବସ୍ଥାପିତ ଇଂରାଜୀ ବ୍ୟବସ୍ଥା ପାଇଁ ନଥିଲା, ବରଂ ଗୋଆ, ବେସିନ ତଥା ଡାମନ୍‌ରେ ଥିବା ପର୍ତ୍ତୁଗୀଜମାନଙ୍କ ପାଇଁ ମଧ ଭୀତି ସଞ୍ଚାର କରୁଥିଲା । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକାଳ ମୂଳକେନ୍ଦ୍ରଠାରୁ ସୁଦୂରପ୍ରସାରୀ ହେଲା । ଏହି ପ୍ରମୁଖମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସବୁଠାରୁ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲେ ଗାଏକ୍ୱାଡ୍ ସିନ୍ଧିଆ ତଥା ହୋଲ୍‌କାର୍ । ଭୋନ୍‌ସଲା ପରିବାରର କେତେକ ଶାଖା କୋଲ୍ଲାପୁର ତଥା ନାଗପୁରରେ ଚିହ୍ନଟ ହୋଇଥିଲା ବେଳେ ଏହାର ମୁଖ୍ୟ ଧାରା ଦକ୍ଷିଣର କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥଳ ସାତାରାରେ ଥିଲା । ଏବେ ସେମାନଙ୍କ ଅଞ୍ଚଳରେ ପଡିଥିବା ପ୍ରଭାବ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ।

ନାଗପୁରର ଭୋନ୍‌ସଲା : କୋଲ୍ଲାପୁରର ଭୋନ୍‌ସଲା ତଥା ତାଞ୍ଜୋରର ବ୍ୟମକୋଜୀ ବଂଶଧର ଉଭୟେ ସତାରା ରାଜାଙ୍କର ସମାନ ପଦମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦାବୀ କରୁଥିଲେ । ଅପରପକ୍ଷେ ନାଗପୁରର ଭୋନ୍‌ସଲେ ସତାରା ଶାସକମାନଙ୍କର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଧିନସ୍ଥ ଥିଲେ । ନାଗପୁର ବଂଶାବଳୀର ସବୁଠାରୁ ପରାକ୍ରମଶାଳୀ ଶାସକ ଥିଲେ, ରଘୁଜୀ ଭୋନ୍‌ସଲା (ଶାସନକାଳ ୧୭୨୭-୫୫) । ୧୭୪୦ ଓ ୧୭୫୦ର ଆରମ୍ଭରେ ବଙ୍ଗଳା ତଥା ବିହାରରେ ମରହଟ୍ଟା ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ବିସ୍ତାର ତାଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ସଂଭବ ହୋଇଥିଲା । ରଘୁଜୀଙ୍କ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ଜାନୋଜୀ, ସାବାଜୀ ତଥା ସୁଧୋଜୀଙ୍କର ସମ୍ବନ୍ଧ ଉଭୟ ପେଶବା ତଥା ସତାରା ବଂଶାବଳୀ ସହ ସ୍ଥିର ରହି ନଥିଲା । ଏହି କାରଣରୁ ନାଗପୁର ବଂଶ ମରାଠା ସଂଘ ସହିତ କଠୋର ଭାବେ ବନ୍ଧନଯୁକ୍ତ ନହୋଇ ହାଲୁକା ଭାବେ ଯୋଡ଼ି ହୋଇ ରହିଲା । ଅନ୍ୟ ଅଧିନସ୍ଥ ଶାସକବୃନ୍ଦ ସତାରା ଶାସକ ଓ ତାଙ୍କର ପେଶବାଙ୍କ ଛତ୍ରଛାୟା ତଳେ ଆଶ୍ରା ନେଲେ । ସେମାନେ ପେଶବାଙ୍କ ସହ ଏକ ସୁବିଧାବାଦୀ ସମ୍ବନ୍ଧ ରଖିଲେ । ପ୍ରତିବଦଳରେ ପେଶବା ମଧ ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜ ସ୍ୱାର୍ଥରେ ଉପଯୋଗ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ।

ବରୋଦାର ଗାଏକ୍ୱାଡ୍ : ଗାଏକ୍ୱାଡ୍‌ମାନେ ୧୭୨୦ରେ ସେମାନଙ୍କର ଉପସ୍ଥିତି ଜାହିର କଲେ । ପ୍ରାଥମିକ ଅବସ୍ଥାରେ ସେମାନେ କେବଳ ଭୋନ୍‌ସଲା ପରିବାରର ନଥିଲେ, ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଦଭାଦେ ପରିବାରର ମଧ ଅଧିନସ୍ଥ ଥିଲେ । ଶାହୁଜୀଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ପେଶବାଙ୍କ କ୍ଷମତା ଓ ଗାଏକ୍ୱାଡ୍‌ମାନଙ୍କର ସ୍ଥିତି ପୂର୍ବାପେକ୍ଷା ମଜବୁତ୍ ହେଲା । ୧୭୫୦ର ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧରେ ଗୁଜୁରାଟ ରାଜସ୍ୱର ଏକ ବୃହତ୍ ଅଂଶ ଉପରେ ଗାଏକ୍ୱାଡ୍‌ମାନଙ୍କ ଅଧିକାରକୁ ପେଶବାମାନେ ସ୍ୱୀକୃତି ଦେଲେ । ୧୭୫୨ରେ ଗୁଜରାଟର ମୋଗଲ ଶାସନକର୍ତ୍ତା ତାଙ୍କ ରାଜଧାନୀ ଅହମ୍ମଦାବାଦରୁ ପଳାୟନ କରିବା ପରେ ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟା ବନ୍ଦ ହେଲା । ଫଳସ୍ୱରୂପ, ଗାଏକୱାଡ୍‌ମାନେ ବରୋଦାରେ ତାଙ୍କର ରାଜଧାନୀ ସ୍ଥାପନ କଲେ ଓ ସେହି ଅଞ୍ଚଳର ବାଣିଜ୍ୟ ତଥା ଉତ୍ପାଦନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପୁନଃସଂଯୋଗ ସମ୍ଭବପର ହେଲା । ବରୋଦାରେ ଦାମାଜୀଙ୍କ ଶାସନକାଳ (ମୃତ୍ୟୁ ୧୭୬୮) ପରେ ଏକ ଅସ୍ଥିରତାର ସମୟ ଆସିଲା । ବିଶେଷକରି ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ଚୟନରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିବା ପାଇଁ ଗାଏକ୍ୱାଡ୍‌ମାନେ ପୁନେ ତଥା ପେଶବାଙ୍କ ଉପରେ ଆଂଶିକ ଭାବେ ନିର୍ଭରଶୀଳ ରହିଲେ । ଦାମାଜୀଙ୍କର ଏକ ବିଶେଷ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ଫତେସିଂ (ଶାସନକାଳ ୧୭୭୧-୮୯) ୧୭୭୦ର ଶେଷଭାଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବହୁ ସମୟଧରି ପେଶବାମାନଙ୍କ ସହଯୋଗୀ ହୋଇନଥିଲେ । ୧୭୮୦ର ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧରେ ଫତେସିଂ ଇଂରେଜ ଇଷ୍ଟ ଇଣ୍ଡିଆ କମ୍ପାନୀ ସହ ବୁଝାମଣା ପାଇଁ ଆଲୋଚନା କଲେ । ଫଳରେ ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକାଳପରେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ହସ୍ତକ୍ଷେପ ବୃଦ୍ଧିପାଇଲା । ୧୮୦୦ ବେଳଠାରୁ ପେଶବାମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଇଂରେଜମାନେ ଗାଏକୱାଡ୍‌ମାନଙ୍କର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ଚୟନ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ନିର୍ଣ୍ଣାୟକ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କଲେ । ପରିଶେଷରେ ଉନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଗାଏକ୍ୱାଡ୍‌ମାନେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଅଧିନସ୍ଥ ଶାସକ ହୋଇ ରହିଲେ ।

ଇନ୍ଦୋରର ହୋଲ୍‌କାର୍ : ଇନ୍ଦୋରର ହୋଲ୍‌କାର୍ ସେମାନଙ୍କର ପଦମର୍ଯ୍ୟାଦା ଓ ସମୃଦ୍ଧି ପାଇଁ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ଥିଲେ । ବିଶେଷ କରି ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ସେମାନଙ୍କର ରାଜନୈତିକ କ୍ଷମତା ପ୍ରଭାବଶାଳୀ

ନଥିଲା । କିନ୍ତୁ ୧୭୩୦ ବେଳକୁ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରମୁଖ ସର୍ଦ୍ଦାର, ମହ୍ଲାର ରାଓ ହୋଲ୍‌କାର ନିଜସ୍ୱ ସ୍ଥିତିକୁ ସୁଦୃଢ଼ କଲେ । ତାଙ୍କୁ ମାଳବ, ପୂର୍ବ ଗୁଜୁରାଟ ତଥା ଖାନ୍ଦେଶରୁ ସଂଗୃହୀତ ଚୌଥର (ରାଜସ୍ୱ) ଏକ ସିଂହଭାଗ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଥିଲା । କିଛି ବର୍ଷ ମଧରେ ମହ୍ଲାର ରାଓ ଇନ୍ଦୋରରେ ନିଜର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କଲେ । ତାଙ୍କର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀମାନେ ଇନ୍ଦୋରରୁ ମୁଖ୍ୟ ବାଣିଜ୍ୟିକ ପଥ ତଥା ବୁରହାନ୍‌ପୁରର ପ୍ରମୁଖ ବାଣିଜ୍ୟକେନ୍ଦ୍ର ଉପରେ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ରଖିପାରିଲେ । ମହ୍ଲାର ରାଓଙ୍କ ପରେ ତାଙ୍କ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଭବିଷ୍ୟତ ତାଙ୍କ ପୁଅର ବିଧବା ପତ୍ନୀଙ୍କ (ଅହଲ୍ୟାବାଈ) ହାତକୁ ଗଲା । ଅହଲ୍ୟାବାଈଙ୍କର ୧୭୬୫ରୁ ୧୭୯୪ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶାସନକାଳ ମଧରେ ହୋଲ୍‌କାରମାନଙ୍କ କ୍ଷମତା ଶିଖରସ୍ତରରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲା । ଏହା ସତ୍ତ୍ୱେ ହୋଲକାରମାନଙ୍କ ସଫଳତା ପରବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରମୁଖ ସିନ୍ଧିଆ ପରିବାରର ସଫଳତା ସହ ସମକକ୍ଷ ହୋଇପାରିନଥିଲା ।

ଗୋଆଲିୟରର ସିନ୍ଧିଆ : ସିନ୍ଧିଆମାନେ ତୃତୀୟ ପାନିପଥଯୁଦ୍ଧ (୧୭୬୧)ର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଦଶକରେ ଉତ୍ତର ଭାରତୀୟ ରାଜନୀତିରେ ନିଜପାଇଁ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସ୍ଥାନ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ । ପୁନର୍ବାର ହୋଲ୍‌କାରଙ୍କ ପରି ସିନ୍ଧିଆମାନେ ମଧ କେନ୍ଦ୍ରଭାରତରେ ପ୍ରଥମେ ଉଜ୍ଜୟିନୀ ଓ ପରେ (ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷଭାଗ) ଗୋଆଲିୟରରେ ନିଜ ଶାସନକୁ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ କଲେ । ମହାଦଜୀ ସିନ୍ଧିଆଙ୍କର (୧୭୬୧-୯୪) ବିଶାଳ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ଏହି ବଂଶର ସମୃଦ୍ଧିରେ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଦେଖା ଦେଇଥିଲା ।

ମହାଦଜୀ ନିଜକୁ ଜଣେ ସଫଳ ତଥା ଅଭିନବ ସୈନ୍ୟ ପ୍ରଶାସକ ରୂପେ ପ୍ରମାଣିତ କଲେ । ତାଙ୍କ ସୈନ୍ୟବାହିନୀରେ ଅଧିକାଂଶ ଇଉରୋପୀୟ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତି ଦେଲେ । ତାଙ୍କର କ୍ଷମତା ୧୭୭୦ ପରେ ଦ୍ରୁତଗତିରେ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଲା । ଉତ୍ତର ଭାରତ ଆଫଗାନ ଆକ୍ରମଣରେ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇସାରିବା ପରେ ସେ ସେଠାରେ ନିଜର ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ବିସ୍ତାର କରିବାରେ ସଫଳ ହେଲେ । ଦ୍ୱିତୀୟ ଶାହା ଆଲାମ୍‌ଙ୍କ ଶାସନକାଳରେ ମୋଗଲ ଦରବାରର କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରି ସେ ନିଜର ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କଲେ । ୧୭୮୦ର ମଧଭାଗରେ ମୋଗଲ ବାଦ୍‌ଶାହା ତାଙ୍କୁ ନିଜର ଦକ୍ଷତା ପାଇଁ ଉପଶାସକ ରୂପେ ନିଯୁକ୍ତି ଦେଲେ । ତାଙ୍କର ପ୍ରଭାବ କେବଳ ଦିଲ୍ଲୀ ଓ ଆଗ୍ରାରେ ଦେଖାଯାଇନଥିଲା, ବରଂ ରାଜସ୍ଥାନ ଓ ଗୁଜୁରାଟରେ ମଧ ବିସ୍ତୃତ ଭାବରେ ରହିଥିଲା । ଏହାଦ୍ୱାରା ମହାଦଜୀ ସେହି ଯୁଗର ସବୁଠାରୁ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ମରହଟ୍ଟା ଶାସକ ରୂପେ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲାଭ କଲେ । ଇଷ୍ଟ ଇଣ୍ଡିଆ କମ୍ପାନୀର ଅଧିକାରୀମାନେ ତାଙ୍କ ସହ ବିଗ୍ରହ ଆଲୋଚନା ସମୟରେ ଖୁବ୍ ସଚେତନ ରହୁଥିଲେ । ମହାଦଜୀଙ୍କ ସହ ପୁନେର କାର୍ଯ୍ୟାକାରୀ ପେଶବା ନାନା ଫଡ଼ନିସଙ୍କ ସଂପର୍କ ସଂକଟମୟ ଥିଲା । ଫଳରେ ତାଙ୍କ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ଦୌଲତ୍ ସିନ୍ଧିଆ (ଶାସନକାଳ ୧୭୯୪-୧୮୨୭) ବିଶେଷ ପ୍ରଗତି କରି ପାରିନଥିଲେ । ଦୌଲତ୍ ରାଓ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରାସ୍ତ ହେବାପରେ ୧୮୩୦ରେ ଉତ୍ତର ଓ ପଶ୍ଚିମାଞ୍ଚଳରେ ଥିବା ନିଜ ଅଞ୍ଚଳକୁ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ହାତରେ ସମର୍ପଣ କରିବାପାଇଁ ଚୁକ୍ତିବଦ୍ଧ ହେଲେ ।

ମୋଗଲ ଶାସନ ପତନର ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ମଧ ମହାଦଜୀ ସିନ୍ଧିଆଙ୍କ ଅବଧିରେ ମୋଗଲ ପ୍ରତୀକର ପ୍ରଭାବ ଦେଖାଯାଏ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ମହାଦଜୀ ଇଂରେଜମାନଙ୍କଠାରୁ ଗୋଆଲିୟର ପୁନଃ ଅଧିକାର କରିବା ପରେ ମୋଗଲ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ ସହର ଉପରେ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ରଖିଲେ । ଏହା ସହିତ ତାଙ୍କୁ ମୋଗଲମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଦିଆଯାଇଥିବା ବିଶେଷ ଅଧିକାର ତଥା ଶାହାଆଲାମଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ ଉପାଧି ଯଥା-ଅମୀର-ଉଲ୍-ଉମାରା (ଅମୀରମାନଙ୍କ ମୁଖ୍ୟ) ଓ ନାଏବ୍-ଓ୍ୱାକି-ଇ-ମୁତ୍‌ଲାକ୍ (ଉପପ୍ରଶାସକ) ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍ସାହର ସହ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଏପରି କାର୍ଯ୍ୟକଳାପରେ ସେ ଅକୁଟିଆ ନଥିଲେ । ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଏପରି କୌଣସି ରାଜ୍ୟ ନଥିଲା ଯିଏକି ମୋଗଲ ଆନୁଗତ୍ୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରିଥିଲେ । ମୋଗଲ ଶାସନର ପତନ ସତ୍ତ୍ୱେ ମୋଗଲ ସମ୍ମାନ ତଥା ଉପାଧି ପ୍ରଦାନ କରିବାର ପ୍ରଥା ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା । ମୋଗଲ ପ୍ରଶାସିତ ଶବ୍ଦାବଳୀ ତଥା ବିତ୍ତୀୟ ପ୍ରଣାଳୀର ପ୍ରୟୋଗ ମଧ ନିରନ୍ତର ପ୍ରଚଳିତ ହେଉଥିଲା ।

ଟିପ୍ପଣି

INTEXT QUESTIONS 15.2 - ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପୂର୍ବଜ୍ଞାନ

1. ମୋଗଲ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପତନପରେ ଉଭା ହୋଇଥିବା ସବୁଠାରୁ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକମାତ୍ର ଶକ୍ତିର ନାମ ଲେଖ ।

____

2. ମରହଟ୍ଟା ଶାସନ ସମୟରେ କାହାକୁ ପେଶବା କୁହାଯାଉଥିଲା ? ଦୁଇଜଣ ପେଶବାଙ୍କ ନାମ ଲେଖ ଯେଉଁମାନେ ୧୭୨୦-୧୭୪୦ ମଧ୍ୟରେ କ୍ଷମତାରେ ଥିଲେ ।

____

3. ମରହଟ୍ଟା ସଂବନ୍ଧୀୟ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଶବ୍ଦ ଦୁଇଟି କାହାକୁ ବୁଝାଉଥିଲା ?
କ) ଚୌଥ ଖ) ସରଦେଶମୁଖୀ

____

4. ଭାରତର ପଶ୍ଚିମ ଉପକୂଳରେ ଥିବା ପ୍ରଧାନ ପର୍ତ୍ତୁଗୀଜ୍ ବାଣିଜ୍ୟିକ କେନ୍ଦ୍ରର ନାମ ଲେଖ ।

____

5. ମରହଟ୍ଟା ସଂଘମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଭିନ୍ନ ଶାସିତ ରାଜବଂଶର ନାମ ଲେଖ । କେଉଁ ଅଞ୍ଚଳରେ ସେମାନେ ଶାସନ କରୁଥିଲେ ?

____

6. ଅହଲ୍ୟାବାଈ କିଏ ଥିଲେ ? ତାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ କୃତିତ୍ତ୍ୱ କ'ଣ ଥିଲା ?

____

15.4 THE NAWABS OF BENGAL ବଙ୍ଗଳାର ନବାବ

ଆଉରଙ୍ଗଜେବ୍‌ଙ୍କ ସମୟରେ ଦିୱାନ ପଦରେ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିଥିବା ମୁର୍ଶୀଦ୍ କୁଲ୍ଲୀ ଖାଁ ପତନମୁଖୀ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ଶାସନର ସୁଯୋଗ ନେଇ ନିଜକୁ ସ୍ୱାଧୀନ ଘୋଷଣା କଲେ । ତାହା ସତ୍ତ୍ୱେ, ସେ ମୋଗଲ ବାଦ୍‌ଶାହାଙ୍କୁ ନିୟମିତ (ରାଜସ୍ୱ) ଶୁଳକ୍ ପଠାଉଥିଲେ । ଆଲିବର୍ଦ୍ଦୀ ଖାଁ ମୁର୍ଶୀଦ୍‌କୁଲ୍ଲୀ ଖାଁଙ୍କ ପରିବାରକୁ କ୍ଷମତାଚ୍ୟୁତ କରି ୧୭୩୯ରେ ନିଜକୁ ନବାବ ଘୋଷିତ କଲେ । ନବାବମାନେ ଶାନ୍ତି ଓ ସ୍ଥିରତା ବଜାୟ ରଖିବା ସହ କୃଷି, ବାଣିଜ୍ୟ ତଥା ଶିଳ୍ପକୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଦେଇଥିଲେ । ଉଭୟ ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କୁ ସମାନ ସୁଯୋଗ ପ୍ରଦାନ କରାଗଲା । କିନ୍ତୁ ନବାବମାନେ ଇଉରୋପୀୟ ବାଣିଜ୍ୟିକ କମ୍ପାନୀର ଉପସ୍ଥିତିର ଦୀର୍ଘକାଳୀନ ପ୍ରଭାବ ଆକଳନ କରିପାରିନଥିଲେ । ଏପରିକି ସୈନ୍ୟବାହିନୀର ସଜାଗତାକୁ ମଧ୍ୟ ଭ୍ରୁକ୍ଷେପ କରିନଥିଲେ । ୧୭୫୬-୧୭୫୭ରେ ଆଲିବର୍ଦ୍ଦୀ ଖାଁଙ୍କ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ସିରାଜ୍-ଉଦ୍-ଦୌଲା ବ୍ୟବସାୟିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଇଂରେଜ ଇଷ୍ଟଇଣ୍ଡିଆ କମ୍ପାନୀ ସହ ଯୁଦ୍ଧ କଲେ । ୧୭୫୧ ଜୁନ୍ ମାସରେ ହୋଇଥିବା ପଲାସୀ ଯୁଦ୍ଧରେ ସିରାଜ-ଉଦ୍-ଦୌଲା ପରାଜୟ ବରଣ କଲେ । ଫଳରେ ବଙ୍ଗଳା ତଥା ସମଗ୍ର ଭାରତକୁ ନିଜ ନିୟନ୍ତ୍ରଣାଧୀନ କରିବା ପାଇଁ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ମାର୍ଗ ଉନ୍ମୁକ୍ତ ହେଲା ।

15.5 THE NAWABS OF AWADH ଅଯୋଧ୍ୟାର ନବାବ

କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ଦୁର୍ବଳତାର ସୁଯୋଗ ନେଇ ଅଯୋଧ୍ୟାର ମୋଗଲ ସୁବା (ପ୍ରାଦେଶିକ ଶାସନକର୍ତ୍ତା) ସାଦତ୍ -ଖାଁ ବୁରହାନ୍ ଉଲ୍-ମୁଲକଙ୍କ ଉଚ୍ଚ ଆକାଂକ୍ଷା ଜାଗ୍ରତ ହେଲା । ସାଦତ୍-ଖାଁ ସ୍ଥାନୀୟ ଜମିଦାରମାନଙ୍କୁ ଶୃଙ୍ଖଳିତ କଲେ । ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଉଚ୍ଚ-ବେତନ, ସୁସଜ୍ଜିତ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ତଥା ଉଚ୍ଚ-ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଦେଇ ସୈନ୍ୟବାହିନୀର ପୁର୍ନଗଠନ କରାଇଲେ । ୧୭୩୯ରେ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ପୂର୍ବରୁ ସାଦତ୍ ଖାଁ ପ୍ରଦେଶର ପ୍ରମୁଖ ପଦକୁ ବଂଶାନୁକ୍ରମିକ କରିଦେଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ସଫଦରଜଙ୍ଗ ଓ ଆସଫ୍-

ଟିପ୍ପଣି

ଉଦ୍-ଦୌଲା ଉତର ଭାରତ ରାଜନୀତିରେ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ନିର୍ବାହ କରିଥିଲେ । ଏହା ସହିତ ଅଯୋଧାର ପ୍ରଶାସନକୁ ଦୀର୍ଘକାଳୀନ ପ୍ରଶାସନିକ ସ୍ଥିରତା ପ୍ରଦାନ କଲେ । ନବାବଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ପ୍ରଥମେ ଫଇଜାବାଦ୍ ଓ ପରେ ଲକ୍ଷ୍ନୌ କଳା, ସାହିତ୍ୟ ତଥା ଶିକ୍ଷ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦିଲ୍ଲୀର ସାଂସ୍କୃତିକ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦୀ ରୂପେ ଉଭାହେଲା । ଆଞ୍ଚଳିକ ସ୍ଥାପତ୍ୟକଳାର ଝଲକ ଇମାମ୍‌ବରୁହା ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଟ୍ଟାଳିକାରେ ଦେଖାଯାଇଥିଲା । ସାଂସ୍କୃତିକ ସମ୍ମିଶ୍ରଣର ପରିଣାମ ସ୍ୱରୂପ କଥକ ନୃତ୍ୟ ଶୈଳୀର ଉଦ୍‌ଭବ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥିଲା ।

15.6 THE SIKHS OF PUNJAB ପଞ୍ଜାବର ଶିଖ :

ମୋଗଲ ସେନା ଶିଖ୍‌ନାୟକ ବନ୍ଦାବାହାଦୁରଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଶିଖ୍‌ମାନଙ୍କୁ ଦମନ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏହା ମୋଗଲ ଶାସନପ୍ରତି ଶିଖ୍‌ମାନଙ୍କର ପ୍ରତିରୋଧକୁ ସମାପ୍ତ କରିପାରି ନ ଥିଲା । ମୁଖ୍ୟତଃ ୧୭୨୦ ଓ ୧୭୩୦ରେ ତୀର୍ଥ ସ୍ଥାନର କେନ୍ଦ୍ର ରୂପେ ଅମୃତସରର ମହତ୍ୱଥିବାରୁ ଏହା ଶିଖ୍ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପର ମୁଖ୍ୟ କେନ୍ଦ୍ରରୂପେ ବିବେଚିତ ହେଲା । ତତ୍କାଳୀନ ସର୍ବାଧିକ ପ୍ରମୁଖ ଶିଖ୍ ଶାସକ କାପୁର ସିଂ ନିଜର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳରୁ ଶିଖ୍ ଗତିବିଧି ପରିଚାଳନା କଲେ । ଧିରେ ଧିରେ ସେ ରାଜସ୍ୱ-ସୈନ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଶୃଙ୍ଖଳିତ କରିବା ପାଇଁ ପଦକ୍ଷେପ ନେଲେ । କେତେକ ଶିଖ୍ ଗୋଷ୍ଠୀ ମଧ ନିଜକୁ ରାଜନୈତିକ ଶକ୍ତିରୂପେ ସଂଗଠିତ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରୟାସ କରିଥିଲେ । । ଲାହୋର ସୁବାର ମୋଗଲ ଶାସନକର୍ତ୍ତା ଅମୃତସରରେ ନିଜର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କ୍ଷମତା ସୃଷ୍ଟି କରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । କିନ୍ତୁ ଶିଖ୍‌ମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ମୋଗଲମାନଙ୍କ ଉଦ୍ୟମକୁ ନିରୁତ୍ସାହିତ କରିଥିଲା । ପ୍ରଥମେ ଅବଦୁସ୍ ସମଦ୍ ଖାଁ ଓ ପରେ ତାଙ୍କ ପୁଅ ଜାକାରିଆ ଖାଁ ସାର୍ବଭୌମ କ୍ଷମତାର ଅଧିକାରୀ ହେବାପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ୧୭୪୫ରେ ଜାକାରିଆ ଖାଁଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ଯଶାସିଂ ଆହ୍ଲୁୱାଲିଆଙ୍କ ପରି ଶିଖ୍ ଯୋଦ୍ଧା ପୁନର୍ବାର କ୍ଷମତାର ଭାରସାମ୍ୟ ରକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ସେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ କାପୁରଥାଲା ନାମରେ ଏକ ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ । ଶିଖ୍ ନେତାମାନଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ସୈନ୍ୟବାହିନୀର ସଂପ୍ରସାରଣ ଓ ଅହମ୍ମଦ ଶାହା ଅବ୍‌ଦାଲ୍ଲୀଙ୍କ ପଞ୍ଜାବ ଆକ୍ରମଣ ଏହି ଦୁଇଦଶନ୍ଧିର ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଘଟଣା ଥିଲା । ପୂର୍ବ ପଞ୍ଜାବ ତଥା ବରୀ ଦୋଆବରେ ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟା ଦେଖାଦେଲା । କିନ୍ତୁ ୧୭୫୦ ଓ ୧୭୬୦ରେ ଶିଖ୍‌ମାନେ ପଞ୍ଜାବରେ ଅବଦାଲ୍ଲୀଙ୍କ ଆକ୍ରମଣର ପ୍ରତିରୋଧ କରିଥିଲେ । ମରାଠାମାନେ ମଧ ଏହି ଅଭିଯାନରେ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକାଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଘଟଣାକ୍ରମେ ୧୭୬୦ର ମଧଭାଗରେ ଲାହୋରରେ ଶିଖ୍‌ମାନଙ୍କ ଶାସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେଲା । ଫଳରେ ସେଠାରେ ଆଫଗାନମାନେ ବିଜୟଲାଭ କରିବାରେ ସକ୍ଷମ ହୋଇନଥିଲେ । ଅହମ୍ମଦଶାହାଙ୍କ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ତୈମୁର ଶାହା (ଶାସନକାଳ ୧୭୭୨-୯୩) ଶିଖ୍ ଅଧିକୃତ କେତେକ ଅଞ୍ଚଳ ଓ ସହର (ଯେପରି ମୁଲତାନ୍) ପୁନଃ ଅଧିକାର କଲେ । ଅହମ୍ମଦ ଶାହାଙ୍କ ବଂଶଜ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ଲକ୍ଷ୍ୟସାଧନ ପାଇଁ ପ୍ରଯତ୍ନଶୀଳ ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ୧୭୭୦ ବେଳକୁ ସେମାନେ ପ୍ରାୟ ୬୦ ଶିଖ୍ ସରଦାରଙ୍କ ସହ ସନ୍ଧି କରିଥିଲେ । ସେଥିରୁ ନାଭା ଓ ପଟିଆଲା ପରି କେତେକ ରାଜ୍ୟ ବ୍ରିଟିଶମାନଙ୍କ ଅଧିନରେ ଦେଶୀୟ ରାଜ୍ୟ ରୂପେ ବିବେଚିତ ହେଲା ।

ଶିଖ୍ ପ୍ରଶାସକମାନେ ମୋଗଲମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଚଳିତ କେତେକ ପ୍ରଶାସନିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଅବ୍ୟାହତ ରଖିଲେ । ସରଦାରମାନଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ଅଧସ୍ତନମାନଙ୍କୁ ଜାଗିରିଦାର ହସ୍ତାନ୍ତର କରାଗଲା । ମୋଗଲ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରର ପାର୍ସୀ ସଂସ୍କୃତି ପୂର୍ବପରି ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କଲା । ସେହି ସମୟରେ ଏପରି ଜଣେ ପ୍ରମୁଖ ଶିଖ୍‌ଶାସକ ଥିଲେ ଚରହତ୍ ସିଂ ସୁକେରଚ୍ଚିଆଙ୍କ ପୌତ୍ର ରଣଜିତ୍ ସିଂ । ସେ ସ୍ୱଳ୍ପସମୟ ମଧରେ ଛୋଟ ରାଜ୍ୟସବୁ ଏକତ୍ରିତ କରି ଏକ ବୃହତ୍ ସାମ୍ରାଜ୍ୟରେ ପରିଣତ କରାଇଲେ । ରଣଜିତ୍ ସିଂଙ୍କର ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ଶାସନ ୧୭୯୯ରୁ ୧୮୩୯ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାରି ଦଶନ୍ଧି ଧରି ଚାଲିଲା । ଏହି ସମୟରେ ଇଂରେଜ ଇଷ୍ଟଇଣ୍ଡିଆ କମ୍ପାନୀର କ୍ଷମତା ଭାରତର ପ୍ରତ୍ୟେକ କୋଣରେ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଲା । ରଣଜିତ୍ ସିଂଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁର ଦଶବର୍ଷ ପରେ ଇଂରେଜମାନେ ପଞ୍ଜାବ ଉପରେ ନିଜର ଆଧିପତ୍ୟ ବିସ୍ତାର କଲେ । ରଣଜିତ୍ ସିଂଙ୍କ କ୍ଷମତା ବୃଦ୍ଧିର ମୁଖ୍ୟ କାରଣ ଥିଲା ଶୃଙ୍ଖଳିତ ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ଓ ଭଡ଼ାଟିଆ

ଇଉରୋପୀୟ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କର ସେନାରେ ଯୋଗଦାନ ତଥା ସେହି ଅଞ୍ଚଳର ସାମରିକ ଅବସ୍ଥିତି । ଏ ସମସ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥା ରଣଜିତ୍ ସିଂ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ଭାବେ ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କଠାରୁ ପାଇଥିଲେ । ପ୍ରାୟତଃ ଏକ ଶତାବ୍ଦୀ ବ୍ୟାପୀ ମୋଗଲମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ହେଉଥିବା ଶିଖ୍ ବିଦ୍ରୋହ ମହାରାଜା ରଣଜିତ୍ ସିଂଙ୍କ ଶାସନକାଳରେ ଶୀର୍ଷସ୍ଥାନରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲା ।

ଟିପ୍ପଣି

ରଣଜିତ୍ ସିଂଙ୍କ ଶାସନ ରାଜତନ୍ତ୍ରର ନିୟମ ଉପରେ ଆଧାରିତ ଥିଲା । ସେ ବାଣିଜ୍ୟିକ କେନ୍ଦ୍ରର ମୁଖ୍ୟ ସହର ଲାହୋରକୁ ନିଜର ରାଜଧାନୀ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କଲେ ଯାହାକୁ ୧୭୯୯ରେ ସେ ଅଧିକାର କରିଥିଲେ । ବାଣିଜ୍ୟିକ ପଥକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣାଧିନ କରିବାପରେ ସେ ନିଜ ରାଜସ୍ୱ ବୃଦ୍ଧିପାଇଁ ଲୁଣ, ଶସ୍ୟ ତଥା କାଶ୍ମୀରରୁ ଆସୁଥିବା ବସ୍ତ୍ର ଉପରେ ଏକଚାଟିଆ କାରବାର ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଏହି ଆୟ ମାଧ୍ୟମରେ ସେ ୪୦,୦୦୦ ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ତଥା ପଦାତିକ ବାହିନୀକୁ ନେଇ ଏକ ବିଶାଳ ସୈନ୍ୟ ବାହିନୀ ସ୍ଥାପନ କଲେ । ୧୮୦୯ ବେଳକୁ ପଞ୍ଜାବର ପ୍ରାୟ ଅଧିକାଂଶ ଅଞ୍ଚଳ ତାଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱାଧିନ ହେଲା ।

15.7 JAIPUR AND OTHER RAJPUTANA STATES ଜୟପୁର ଏବଂ ଅନ୍ୟ ରାଜପୁତ ରାଜ୍ୟ :

ପୂର୍ବ ରାଜସ୍ଥାନରେ କଛୱାହା ବଂଶର ଅଧିନରେ ଜୟପୁର (ଅମ୍ବର) ଏକ ରାଜପୁତ୍ ରାଜ୍ୟ ଥିଲା । ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଆରମ୍ଭରେ ରାଜା ଜୟସିଂ ସୱାଇ ସେଠାରେ ନିଜର କ୍ଷମତା ବିସ୍ତାର କରିବା ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ପଦକ୍ଷେପ ନେଇଥିଲେ । ଏଗୁଡ଼ିକ ଥିଲା - (i) ନିଜ ଅଞ୍ଚଳରେ ଜାଗିରଦାରୀ ପାଇବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା, ତଥା (ii) କୃଷି ମାଧ୍ୟମରେ ଭୂ-ରାଜସ୍ୱ ଆଦାୟର ଅଧିକାର ନେବା (ଭୂ-ରାଜସ୍ୱ ଆଦାୟ ପାଇଁ ଯେଉଁ ଭୂଖଣ୍ଡ ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଥିଲା ସେଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ରାଜ୍ୟଦ୍ୱାରା ଭଡ଼ା ସୂତ୍ରରେ ଦିଆଯାଇଥିଲା) । ୧୭୪୩ରେ ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁବେଳକୁ ରାଜା ଜୟସିଂ (ତାଙ୍କ ନାମ ଅନୁସାରେ ଜୟପୁରର ନାମକରଣ ହୋଇଥିଲା) ଏହି ଅଞ୍ଚଳର ଏକମାତ୍ର ପ୍ରମୁଖ ଶାସକ ରୂପେ ବିବେଚିତ ହେଉଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଅଧିକାଂଶ ରାଜପୁତ ରାଜ୍ୟ କ୍ରମାଗତ ଭାବେ କଳହ ତଥା ପରସ୍ପର ସଂଘର୍ଷରେ ଲିପ୍ତ ରହୁଥିଲେ । ମାରୱାର୍‌ର ଅଜିତ୍ ସିଂ ନିଜ ପୁତ୍ରଦ୍ୱାରା ନିହତ ହେଲେ ।

୧୭୫୦ରେ ଭରତପୁରର ଜାଠ୍ ଶାସକ, ସୂରଜମଲ୍ ଜୟସିଂଙ୍କ ପରି ମୋଗଲ ରାଜସ୍ୱର ପରିବର୍ତ୍ତିତ ପଦ୍ଧତି ନିଜ ଅଞ୍ଚଳରେ ପ୍ରଚଳନ କଲେ । କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳକୁ ଜୟପୁରର ଭବିଷ୍ୟତ ଉପରେ ପ୍ରଶ୍ନବାଚୀ ଲାଗିସାରିଥିଲା । ମରାଠାମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଭୟଥିବାରୁ ସୁରଜମଲ୍ ସ୍ୱଳ୍ପ-ମିଆଦୀ ରାଜସ୍ୱ ଆଦାୟ ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ପଦକ୍ଷେପ ନେଲେ । ଠିକ୍ ସେହି ସମୟରେ ୧୭୫୦ ତଥା ୧୭୬୦ରେ କ୍ରମାଗତ କୃଷିକ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଫଳତା ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଲା । ଏହିପରି ଭାବରେ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଦ୍ୱିତୀୟାର୍ଦ୍ଧରେ ଜୟପୁରର ଆର୍ଥିକ ଦୁର୍ବଳତା ଦେଖାଦେଲା । ଏହା ଜୟପୁରର ରାଜନୈତିକ କ୍ଷମତାର ପତନର ମଧ୍ୟ ସଂକେତ ଦେଇଥିଲା । ଏହି ସମୟରେ ମରାଠାମାନଙ୍କର ଓ ବିଶେଷକରି ମହାଦଜୀ ସିନ୍ଧିଆଙ୍କର ଏକ ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା ଜୟପୁରକୁ ହାସଲ କରିବା ।

ମରାଠା ବ୍ୟତୀତ ଉପର ବର୍ଣ୍ଣିତ ସମସ୍ତ ରାଜ୍ୟର ସୀମା ପରସ୍ପର ସହ ଜଡ଼ିତ ଥିଲା । ଏସବୁ ରାଜ୍ୟ ବାଣିଜ୍ୟକୁ ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଂଗ ରୂପେ ବିବେଚନା କରୁଥିଲେ । ରଣଜିତ୍ ସିଂଙ୍କର ରାଜ୍ୟ ମୁଖ୍ୟତଃ ବାଣିଜ୍ୟ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରୁଥିଲା । ତଥାପି, ସାମୁଦ୍ରିକ ବାଣିଜ୍ୟର ଅଭାବବୋଧରୁ ରାଜ୍ୟର ଦୁର୍ବଳତା ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ହେଲା । ବିଶେଷକରି ଯେଉଁ ସମୟରେ ଇଷ୍ଟଇଣ୍ଡିଆ କମ୍ପାନୀ କ୍ଷମତା ସଂପର୍ଣ୍ଣ ହେଲା, ସେହି ସମୟରେ ଏହା ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥିଲା । କାରଣ ପ୍ରାରମ୍ଭରେ କମ୍ପାନୀ ଏକ ନୌବାଣିଜ୍ୟର ଉଦ୍ୟୋଗ ମାତ୍ର ଥିଲା ।

15.8 POLITICS IN SOUTH INDIA ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତର ରାଜନୀତି :

ଉପର ବର୍ଣ୍ଣିତ ଯେତେଗୁଡ଼ିଏ ଅଞ୍ଚଳର ବର୍ଣ୍ଣନା ହୋଇଛି, ତା'ର ବିପରୀତ ଦକ୍ଷିଣଭାରତର ରାଜ୍ୟଗୁଡିକ ନିଜର ସ୍ଥିତି ସୁଦୃଢ଼ କରିବା ପାଇଁ ସାମୁଦ୍ରିକ ପଥ ଓ ବନ୍ଦରର ଉପଯୋଗ କରୁଥିଲେ ।

ଟିପ୍ପଣି

ଏସବୁ ରାଜ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ମୁଖ୍ୟ ଥିଲା ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡବର୍ମା ଓ ରାମବର୍ମାଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱାଧୀନ କେରଳର ଟ୍ରାଭାନ୍‌କୋର ତଥା ହାଇଦର ଅଲ୍ଲୀ ଓ ଟିପୁସୁଲତାନ୍‌ଙ୍କ ମହୀଶୂର ।

ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଦ୍ୱିତୀୟାର୍ଦ୍ଧରେ ଅଥବା ୧୭୪୦ ପରେ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତୀୟ ରାଜ୍ୟସମୂହ ସକ୍ରିୟ ହୋଇଥିଲେ । ଏହା ପୂର୍ବରୁ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତର ଚିତ୍ର ଖ୍ୟାତିସଂପର୍ଣ୍ଣ ମୁସ୍‌ଲିମ ଦଳ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହେଉଥିଲା । ଏହି ମୁସ୍‌ଲିମ ଗୋଷ୍ଠୀ ୧୬୮୦ ଓ ୧୬୯୦ରେ ସେସବୁ ଅଞ୍ଚଳରେ ମୋଗଲ ଶାସନର ସଂପ୍ରସାରଣରେ ଆଶାନୁରୂପ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । କାରଣ ୧୭୦୦ର ଠିକ୍ ପରେ ପରେ ଏହି ଗୋଷ୍ଠୀ କେତେକ ମୋଗଲ ଶାସକଙ୍କ ସହ ଦ୍ୱିତୀୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଆସିଥିଲେ । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ମୁସଲିମ୍ ବ୍ୟକ୍ତି ମୋଗଲ ବାଦଶାହାଙ୍କର ପ୍ରମୁଖ ରାଜସ୍ୱ ଅଧିକାରୀ ଭାବେ ଅବସ୍ଥାପିତ ହେଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅପେକ୍ଷାକୃତ କେତେକ ଛୋଟ ନବାବ (ଡ଼େପୁଟି) ଥିଲେ ଯେମିତି ବାଲ୍‌ଘାଟ୍‌ର ନବାବ ତଥା ଉତ୍ତର କର୍ଣ୍ଣାଟକର (ସିରାର ଅବଦୁଲ ରସୁଲ ଖାଁ) । ଏହି ମୁସଲମାନ ଗୋଷ୍ଠୀମଧ୍ୟରୁ ନିଜାମ୍-ଉଲ୍-ମୁଲକ ତଥା ଆର୍କଟର ସାଦୁଲ୍ଲା ଖାଁ ରାଜନୈତିକ କ୍ଷମତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ଥିଲେ । । ୧୭୪୦ ବେଳକୁ ନିଜାମ୍-ଉଲ୍-ମୁଲକ୍ ହାଇଦ୍ରାବାଦ୍‌ରେ ନିଜର ସ୍ଥିତି ସୁଦୃଢ଼ କଲେ । ଏହାର ତିନିଦଶନ୍ଧି ପୂର୍ବରୁ ଆର୍କଟ ଇଲାକାର ସ୍ଥିତି ସୁରକ୍ଷିତ ହୋଇସାରିଥିଲା । ବଂଶାନୁକ୍ରମିକ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ପ୍ରଥା ଏହି ରାଜ୍ୟଗୁଡିକରେ ଲାଗୁ ରହିଥିଲା । ହାଇଦ୍ରାବାଦ୍‌ର ନିଜାମ୍ ଓ ଆର୍କଟ ଶାସକଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେହି ପୂର୍ଣ୍ଣ ସାର୍ବଭୌମତ୍ୱ ଦାବୀ କରିନଥିଲେ । ଏଣୁ ସେମାନେ ମୋଗଲ ଶାସକଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧି ରୂପେ ଶାସନ କଲେ । ୧୭୨୦ରେ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତର ରାଜନୈତିକ କ୍ଷେତ୍ର କେତେକ ଛୋଟ ଶାସକ ମାନଙ୍କ କ୍ରୀଡ଼ା ଭୂମିରେ ପରିଣତ ହେଲା । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ତିନୋଟି ଦୁର୍ଜୟ ଶାସକ ଥିଲେ, ମରାଠା (ତାଞ୍ଜୋର ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳରେ), ନିଜାମ ତଥା ଆର୍କଟ (କର୍ଣ୍ଣାଟକ)ର ନବାବ ।

ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗରେ ଉପରୋକ୍ତ ତିନୋଟି ଶକ୍ତିର କ୍ଷମତା କ୍ଷୟ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ୧୭୪୦ ଓ ୧୭୫୦ର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ଆର୍କଟରେ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ମନୋନୟନ ବେଳେ ସଂକଟ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ଫଳରେ ଶାସକମାନେ ଘରୋଇ ଇଂରେଜ ବଣିକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଚଳିତ ଅର୍ଥ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଅନୁକରଣ କରିବା ପାଇଁ ବାଧ ହେଲେ । କାରଣ ଯୁଦ୍ଧ ପାଇଁ ଆର୍କଟ ଶାସକଙ୍କର ଧନର ଆବଶ୍ୟକତା ଥିଲା । ୧୭୫୦ରେ ହାଇଦ୍ରାବାଦ୍‌ର ପ୍ରଶାସନ ମଧ୍ୟ ପତନୋମୁଖୀ ହେଲା(ହାଇଦ୍ରାବାଦର ନିଜାମ-ଉଲ୍-ମୁଲକଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ) । ଉପକୂଳବର୍ତ୍ତୀ ଜିଲ୍ଲାରେ ହଠାତ୍ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହେଲା । ରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ସୀମା ଏକତ୍ରିତ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ରାଜ୍ୟର ଜନସଂଖ୍ୟା ଖୁବ୍ କମ୍ ହୋଇଗଲା । ଏହି ଭଳି ପରିସ୍ଥିତିରେ ରାଜ୍ୟ ପାଖରେ କେବଳ ଏକମାତ୍ର ବିକଳ୍ପ ଥିଲା ଯେ ଏକ ବିଶାଳ ଓ ସୁସଂଗଠିତ ସେନାବାହିନୀ ଗଠନ କରିବା ତଥା ବାହ୍ୟ ସମର୍ଥନକୁ ଉନ୍ମୁକ୍ତ ରଖିବା । ତତ୍କାଳୀନ ରାଜତନ୍ତ୍ରରେ ବାଣିଜ୍ୟିକ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ମଧ୍ୟ ସଂକଟାପର୍ଣ୍ଣ ହେଲା ।

ଟ୍ରାଭାନ୍‌କୋର୍ ରାଜ୍ୟ : ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ ବର୍ମା (ଶାସନକାଳ ୧୭୨୯-୫୮) ଦକ୍ଷିଣ କେରଳୀୟ ରାଜ୍ୟ ଭେନାଡ଼ରେ (ଟ୍ରାଭାନ୍‌କୋର୍)ନିଜର ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ବିସ୍ତାର କରିବା ପାଇଁ କେତେକ ପଦ୍ଧତି ଅନୁସରଣ କଲେ । ସେଗୁଡ଼ିକ ଥିଲା ।

(i) ୫୦,୦୦୦ ସୈନ୍ୟ ବିଶିଷ୍ଟ ଏକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ସେନାବାହିନୀ ଗଠନ ।

(ii) ନାୟର ଆଭିଜାତ୍ୟ ବର୍ଗର କ୍ଷମତା ହ୍ରାସ କରିବା । ଏଠାରେ ପ୍ରକାଶଯୋଗ୍ୟ ଯେ ନାୟରମାନଙ୍କ ଉପରେ ଟ୍ରାଭାନ୍‌କୋର୍ ଶାସକମାନେ ପୂର୍ବରୁ ସାମରିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ନିର୍ଭରଶୀଳ ଥିଲେ ଏବଂ

(iii) ତଥାକଥିତ ଟ୍ରାଭନ୍‌କୋର୍ ରେଖା ଉପରେ ନିଜ ରାଜ୍ୟର ଉତ୍ତରସୀମାକୁ ଦୃଢ଼ୀକରଣ କରିବା ।

ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡବର୍ମାଙ୍କ ରାଜ୍ୟର ସୀମାଭିତରେ ସିରିଆ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନମାନଙ୍କର ଏକବୃହତ୍ ବାଣିଜ୍ୟ ଗୋଷ୍ଠୀଥିଲେ । ବାଣିଜ୍ୟିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଇଉରୋପୀୟ ସଂପୃକ୍ତିକୁ ସୀମିତ କରିବା ପାଇଁ ସେ ଏହି

ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନମାନଙ୍କୁ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ସେହି ସମୟରେ ବାଣିଜ୍ୟ କାରବାରର ଏକ ମୁଖ୍ୟ ବସ୍ତୁ ଥିଲା ଗୋଲମରିଚ । କିନ୍ତୁ ରାଜକୀୟ ଏକଚାଟିଆ କାରବାରରେ ଅନ୍ୟ ବସ୍ତୁଗୁଡିକର ସଂପୃକ୍ତି ଥିଲା । ଏହି କାରବାର ପାଇଁ ସରକାରୀ ଅନୁମତିର ଆବଶ୍ୟକତା ଥିଲା । ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡଙ୍କ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ରାମ ବର୍ମାଙ୍କ (ଶାସନ କାଳ ୧୭୫୮-୯୮) ସମୟରେ ମଧ ଏହି ନୀତିସବୁ ବ୍ୟାପକ ଆକାରରେ ଅବ୍ୟାହତ ରହିଥିଲା । ଫଳରେ ରାମବର୍ମା ନିଜ ରାଜ୍ୟକୁ ନୂଆ ସଂକଟପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦୀ ମହୀଶୂରଠାରୁ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ସକ୍ଷମ ହେଲେ ।

ମହୀଶୂର ଉତ୍‌ଥାନ : ଓ୍ୱାଡିଅର ବଂଶର ଶାସକ ଯଥା କାନ୍ଥୀରବା ନରସାରାଜା ଓ ଚିକାଦେବାରାଜାଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ମହୀଶୂର ଏକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ରାଜ୍ୟରୂପେ ଗଢ଼ି ଉଠିଲା । କିନ୍ତୁ ମହୀଶୂର ଏକ ଭୂ-ପରିବେଷ୍ଟିତ ରାଜ୍ୟ ଥିବାରୁ ଅନ୍ୟରାଜ୍ୟର ପୋତ ଉପରେ ବାଣିଜ୍ୟ ଓ ସାମରିକ ଯୋଗାଣ ପାଇଁ ନିର୍ଭରଶୀଳ ଥିଲା । ରାଜ୍ୟର ସୈନ୍ୟ ଯୋଗାଣ ଭାରତୀୟ ପୂର୍ବ ଉପକୂଳର ବନ୍ଦର ମାଧମରେ ହେଉଥିଲା । ଏହି ସବୁ ବନ୍ଦରରେ ଇଉରୋପୀୟ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ବୃଦ୍ଧି ପାଇବାରୁ ମହୀଶୂରର ମହତ୍ତ୍ୱ ବଢ଼ିଯାଇଥିଲା । ୧୭୬୦ରୁ ଉପରୋକ୍ତ ଅବସ୍ଥାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରାଗଲା । ଜଣେ ଦେଶାନ୍ତରୀ ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ଯୋଦ୍ଧା (ସେନାପତି) ହାଇଦର ଅଲ୍ଲୀ, ଓ୍ୱାଡିଅରମାନଙ୍କୁ ଶକ୍ତିହୀନ କରିଦେଲେ ଏବଂ ନିଜେ କ୍ଷମତାର କେନ୍ଦ୍ର ହେଲେ । ସେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ କଲାଲେ ପରିବାରର ଲୋକଙ୍କୁ ମନ୍ତ୍ରୀପରିଷଦରୁ ବହିଷ୍କୃତ କରିଦେଲେ । ଶେଷରେ ୧୭୬୧ରେ ସେ ଶାସନ କ୍ଷମତା ନିଜ ହାତକୁ ନେଲେ । ପ୍ରଥମେ ହାଇଦର୍‌ଅଲ୍ଲୀ ଓ ପରେ ୧୭୮୨ରେ ତାଙ୍କ ପୁଅ ଟିପୁ ସୁଲତାନ୍ ମହାଶୂରକୁ ନିରାପଦ ତଥା ଦୃଢ଼ କରିବା ପାଇଁ ନାନା ପଦକ୍ଷେପ ନେଇଥିଲେ । ଟିପୁ ସୁଲତାନ୍ ମହୀଶୂରକୁ ଏପରି ଏକ ରାଜ୍ୟରେ ପରିଣତ କରାଇଲେ ଯାହାର ପ୍ରବେଶ ପଥ ଭାରତୀୟ ଉପଦ୍ୱୀପର ଦୁଇଦୁଇଟି ମୁଖ୍ୟବନ୍ଦର ଆଡକୁ ଉନ୍ମୁକ୍ତ ହେଉଥିଲା । ଉଚ୍ଚଭୂମି କୋଡ଼ାଗୁ (କୁର୍ଗ) ରାଜ୍ୟର ଅଧିବାସୀ କୋଡ଼ାବା ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଭାବେ ସଫଳ ଥିଲେ । ଉପକୂଳବର୍ତ୍ତୀ କର୍ଣ୍ଣାଟକ ତଥା ଉତ୍ତର କେରଳ ଉପରେ କୋଡାଗୁ ଅଧିବାସୀମାନେ ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କଲେ । ଏହାଦ୍ୱାରା ମଧପ୍ରାଚ୍ୟ ସହ କୂଟନୈତିକ ତଥା ବାଣିଜ୍ୟିକ ସଂପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରିବାରେ ଟିପୁସୁଲତାନ୍ ସକ୍ଷମ ହେଲେ । ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କ ତୁଳନାରେ ଟିପୁଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ୱଆକାଂକ୍ଷା ଖୁବ୍ ଅଧିକ ଥିଲା । ସେ ବିଶାଳ ମୋଗଲ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱର କବଳରୁ ନିଜକୁ ମୁକ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ଆପ୍ରାଣ ଉଦ୍ୟମ କଲେ । ଏ ବିଷୟରେ ଆମେ ପୂର୍ବରୁ ଆଲୋଚନା କରିଛୁ । କିନ୍ତୁ ମହୀଶୂରର ହାଇଦର ଓ ଟିପୁସୁଲତାନ ସେମାନଙ୍କର ସମସ୍ୟାକୁ ସର୍ବସମ୍ମତ କରାଇବାରେ ଅସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲେ । ଉଭୟ ସୈନ୍ୟ ତଥା ରାଜସ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଦକ୍ଷତା ପାଇଁ ସେମାନେ ବଣିକ ଓ ବିସ୍ଥାପିତମାନଙ୍କ ଉପରେ ନିର୍ଭରଶୀଳ ହେଲେ । ଏହି ନିର୍ଭରଶୀଳତା ଯୋଗୁଁ ସେମାନେ ସର୍ବଦା ସ୍ଥାନୀୟ ସର୍ଦ୍ଦାର, ତଥାକଥିତ ପୋଲୀଗାରମାନଙ୍କର ପ୍ରତିରୋଧର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଉଥିଲେ । ସବୁଠାରୁ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଘଟଣା ଥିଲା ଯେ ୧୭୭୦ ବେଳକୁ ମହୀଶୂର ଇଷ୍ଟ ଇଣ୍ଡିଆ କମ୍ପାନୀର ଏକ ଦୁର୍ଜ୍ଜୟ ସେନାବାହିନୀର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲା । କମ୍ପାନୀର ବିରୋଧ(ମହୀଶୂରର) ସେମାନଙ୍କର ଶାନ୍ତି ଭଙ୍ଗ କରାଇଲା । ପୁନଶ୍ଚ ଏଇ ଇଂରେଜମାନେ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଧରଣର କୃଷିକ୍ଷେତ୍ର ଥିବା ଅଞ୍ଚଳରେ ମହୀଶୂରର ପ୍ରବେଶକୁ ବିରୋଧ କଲେ । ଉପକୂଳବର୍ତ୍ତୀ ସମତଳର ପୂର୍ବ ଭାରତରେ କରମଣ୍ଡଳର ସମସ୍ତ ବନ୍ଦର ମହୀଶୂର ପାଇଁ ନିଷିଦ୍ଧ କରାଯାଇଥିଲା । ପରିଶେଷରେ ୧୭୯୯ରେ ଟିପୁ ଇଂରେଜ ମାନଙ୍କ ହାତରେ ନିହତ ହେଲେ ।

INTEXT QUESTIONS 15.3 - ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପୂର୍ବଜ୍ଞାନ

1. କେଉଁ ଅଞ୍ଚଳ ତଥା କାହାର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତାରେ କଥକ ନୃତ୍ୟ ଶୈଳୀର ବିକାଶ ହୋଇଥିଲା ?

____

2. ୧୭୫୭ରେ ହୋଇଥିବା ପଲାସୀଯୁଦ୍ଧ କାହିଁକି ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା ?

____

ଟିପ୍ପଣି

3. ମହୀଶୂରର ସେହି ସୁଲତାନ୍‌ମାନଙ୍କ ନାମଲେଖ ଯେଉଁମାନେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଇଷ୍ଟ ଇଣ୍ଡିଆ କମ୍ପାନୀର ବିରୋଧର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥିଲେ ? ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ ସେମାନେ କେଉଁ କେଉଁ ସମସ୍ୟାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥିଲେ ?

15.9 THE ECONOMY IN EIGHTEENTH CENTURY INDIA
ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଭାରତର ଅର୍ଥନୀତି :

ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଏହାର ଅତୀତ ତଥା ଭବିଷ୍ୟତ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ନିରନ୍ତରତା ରଖିବା କଥା, ତାହା ସୁରୁଖୁରୁରୂପେ ରଖି ପାରିନଥିଲା ।ଏହି ସମୟରେ ଭାରତରେ ରାଜନୈତିକ ସଂକଟ ପ୍ରବଳଭାବେ ଦେଖାଦେଲା । କାରଣ ପ୍ରଥମେ ରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ନିର୍ମାଣ ହେଉଥିଲା, କିନ୍ତୁ ସେଗୁଡିକ ତ୍ୱରିତ ବେଗରେ ଭୁଷୁଡି ମଧ ପଡୁଥିଲା । ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ ଅସ୍ଥିରତା ଚରମସୀମାରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲା । ଅବଶ୍ୟ ଏହା ସତ୍ୟ ଯେ ସୈନ୍ୟବାହିନୀର ଆକ୍ରମଣ ଯୋଗୁଁ ଏହି ଧରଣର ଏକ ବିଶୃଙ୍ଖଳିତ ପରସ୍ଥିତି ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । ଜଳାଶୟର ଧ୍ୱଂସ ସାଧନ, ପଶୁ ସଂପତ୍ତିର ବଳପୂର୍ବକ ବାଜ୍ୟାପ୍ତିକରଣ ତଥା ଅସଂଖ୍ୟ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଜୋରଜବରଦସ୍ତ ଦେଶାନ୍ତରଣ ୧୭୭୦ରେ ଓ ଏହାର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଯୁଦ୍ଧ ଗୁଡିକରେ ପ୍ରତୀୟମାନ ହେଲା । ଏସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ ଅର୍ଥନୈତିକ ସ୍ଥିରତା ଉପରେ ହାନିକାରକ ପ୍ରଭାବ ପକାଇଲା ଓ ବିକାଶର ଗତିରୋଧ କଲା ।

ଦିଲ୍ଲୀ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଦେଖିଲେ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ନିଶ୍ଚିତ ରୂପେ ଏକ ଅନ୍ଧକାରମୟ ଯୁଗ ଥିଲା । ନାଦିର ଶାହା, ଏହାପରେ ଅହମ୍ମଦ ଶାହା ଅବ୍‌ଦାଲ୍ଲୀ ତଥା ଶେଷରେ ରୋହିଲାମାନଙ୍କର (ଯେଉଁମାନେ ୧୭୬୧-୭୧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦିଲ୍ଲୀକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରୁଥିଲେ) ଆକ୍ରମଣ ଦିଲ୍ଲୀକୁ ଏକ ନିୟମିତ ଧ୍ୱଂସସ୍ତୂପରେ ପରିଣତ କରିଦେଲା । ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳ ଏପରିକି ତ୍ରିଭାନ୍ଦ୍ରମ୍, ପୁନା, ପାଟନା ତଥା ଜୟପୁରର ଅଧିବାସୀମାନେ ମଧ ଏପରି ଧ୍ୱଂସାବସ୍ଥାକୁ ଅନୁଭବ କରିନଥିଲେ । ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ରାଜନୈତିକ ବିକେନ୍ଦ୍ରୀକରଣ ସହ ଅର୍ଥନୈତିକ ପରିବର୍ତ୍ତନର ପ୍ରକ୍ରିୟା ମଧ ଚାଲୁଥିଲା । ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଦିଲ୍ଲୀ ଓ ଆଗ୍ରାର ସ୍ଥିତି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା କଷ୍ଟସାଧ । ଏସବୁ ସତ୍ତ୍ୱେ ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳର ପରିସ୍ଥିତି ସମାନ ଧରଣର ନଥିଲା । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ବଙ୍ଗଳା, ଜୟପୁର ତଥା ହାଇଦ୍ରାବାଦ୍‌ରେ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧରେ ନିରନ୍ତର ଅର୍ଥନୈତିକ ସମୃଦ୍ଧି ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଟ୍ରାଭାନକୋର, ମହୀଶୂର ତଥା ପଞ୍ଜାବରେ ଏହି ପ୍ରଗତି ବିଳମ୍ବରେ ଦେଖାଦେଲା । ଅତଏବ ଏହି ଯୁଗରେ ଭାରତର ସବୁଅଞ୍ଚଳ ପାଇଁ ଅର୍ଥନୈତିକ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଓ ଅବନତି ସମାନ ଧରଣର ନଥିଲା । କେତେକ ଦୁର୍ବଳ ଓ ବିରୋଧାତ୍ମକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସତ୍ତ୍ୱେ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଅର୍ଥନୀତି କୃଷି, ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଦେଶୀୟ ବାଣିଜ୍ୟ ତଥା ଆଧୁନିକୀ କରଣ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉନ୍ନତ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିଲା । ପଞ୍ଜାବ ତଥା ଉତ୍ତରଭାରତର କେତେକ ଅଞ୍ଚଳରେ ଅର୍ନ୍ତଃରାଜ୍ୟ ସଂଘର୍ଷ କାରଣରୁ କୃଷିକ୍ଷେତ୍ରରେ ଅବନତି ଦେଖାଦେଲା । କିନ୍ତୁ ଭୂମି ତଥା ଶ୍ରମର ଅନୁଭୂତି ଓ ପରିଚାଳନା ନୂତନ କୃଷି ପ୍ରଣାଳୀ ତଥା କୌଶଳର ଅଭାବ ପୂରଣ କରିବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲା ।

ତକ୍‌ସୀମ୍ ତଥ୍ୟ ତଥା ଆଇନ୍-ଇ-ଆକବରୀର ତଥ୍ୟକୁ ଆଧାରକରି ପ୍ରମାଣ କରାଯାଏ ଯେ ସେ ସମୟରେ କୃଷି ଉପଯୋଗୀ ଜମିର ଅଭାବ ନଥିଲା । ବରଂ ଶ୍ରମ ଓ ଶକ୍ତିର ଅଭାବରୁ କୃଷିକ୍ଷେତ୍ରରେ ଅବନତି କୃଷିମୂଲ୍ୟାୟନରେ ଦୋଳାୟମାନ ପରିସ୍ଥିତି ସୃଷ୍ଟିହୋଇଥିଲା । ଏହି ସମୟରେ କୃଷିକ୍ଷେତ୍ରର ମୂଲ୍ୟବୃଦ୍ଧି ଚାଷୀମାନଙ୍କୁ ଲାଭବାନ୍ କରାଇଲା । କିନ୍ତୁ କୃଷକ ଗୋଷ୍ଠୀର ବିଭାଜନ ଯୋଗୁଁ ଏହି ଲାଭରେ ସମାନତା ନଥିଲା । ରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକ କୃଷିଜାତ ଦ୍ରବ୍ୟର ଉତ୍ପାଦନରୁ ଶୁଳ୍କ ପାଉଥିଲେ । ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟା ଦ୍ୱାରା ଗାଁ ଗାଁ ମଧ୍ୟରେ ବାଣିଜ୍ୟିକ ପ୍ରଗତି ଓ ବିନିମୟର ବ୍ୟାପକ ସଂଯୋଗ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା ।

ଏହା ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ଯେ, ୧୭୦୨ ଓ ୧୭୦୪ ମଧ୍ୟରେ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତ ସଂକଟ ଘେରାରେ ଥିଲା । ଏହା ସତ୍ତ୍ୱେ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମ ସାତ ଦଶକ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷର କବଳରୁ ମୁକ୍ତ ଥିଲା ।

୧୭୭୦ରେ ବଙ୍ଗଳାର ଭୟଙ୍କର ଦୁର୍ଭିକ୍ଷରେ ଜନ୍ମ ସଂଖ୍ୟାର (୧/୩) ଏକ ତୃତୀୟାଂଶଭାଗ ଲୋକ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କରିଥିଲେ । ଏଭଳି ଅଭାବନୀୟ ପରିସ୍ଥିତି ଔପନିବେଶିକ ଆକ୍ରମଣର ଠିକ୍ ପରେ ପରେ ଦେଖାଦେଇଥିଲା । ଏହାପରେ ୧୭୮୩ରେ ମଧ ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ଆଉ ଏକ ଭୟଙ୍କର ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ଦେଖାଦେଇଥିଲା । ମୋଟାମୋଟି ଭାବରେ ଏକ ଅନୁକୂଳ ଭୂଶ୍ରମିକ ଅନୁପାତ କୃଷକମାନଙ୍କୁ ଅଧିକ ଗତିଶୀଳ କରାଇଲା । ଶ୍ରମିକଗୋଷ୍ଠୀ ଭୂମି ନିୟନ୍ତ୍ରକମାନଙ୍କ ସହ ଯଥାର୍ଥ ସର୍ତ୍ତରେ ଚୁକ୍ତିବଦ୍ଧହେବା ପାଇଁ ସକ୍ଷମ ହେଲେ । ବିଶେଷକରି ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ପ୍ରଚୁର ରାଜସ୍ୱ ବୃଦ୍ଧିର ଦାବି କୃଷକମାନଙ୍କର ଦେଶାନ୍ତରଣ ପାଇଁ ଏକ ନିୟମିତ ପ୍ରକ୍ରିୟା ସୃଷ୍ଟି କଲା । କେତେକ ଗ୍ରାମର ମୁଖିଆମାନେ ରାଜସ୍ୱ ଭୂମିଗୁଡ଼ିକୁ ବଂଶାନୁଗତିକ ଭୂ-ସଂପତିରେ ପରିଣତ କରାଇବାରେ ସକ୍ଷମ ହେଲେ । ଟିପୁସୁଲ୍‌ତାନଙ୍କର ମହୀଶୂର ଭଳି ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଆଞ୍ଚଳିକ ରାଜ୍ୟର ଲୋକମାନଙ୍କଠାରୁ ବଳପୂର୍ବକ ଅର୍ଥ ଆଦାୟ କରାଗଲା । ସାଧାରଣତଃ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଜନସଂଖା, ଉତ୍ପାଦନ, ମୂଲ୍ୟ ତଥା ପାରିଶ୍ରମିକ ବିକାଶମୁଖୀ ଥିଲା ।

ବିଖଣ୍ଡିତ ରାଜନୀତି ଶସ୍ୟ, ବସ୍ତ୍ର ତଥା ପଶୁ ସଂବନ୍ଧୀୟ ଅର୍ନ୍ତଦେଶୀୟ ବାଣିଜ୍ୟିକ ଅଭିବୃଦ୍ଧିରେ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି କରିନଥିଲା । ବ୍ୟବସାୟିକ ବଣିକ ସଂସ୍ଥା ମାଲ ପରିବହନ, ଋଣ ତଥା ବୀମା ସେବାର ସଂପ୍ରସାରଣ ପାଇଁ ରାଜନୈତିକ ସୀମା ଅତିକ୍ରମ କଲେ । ପୂର୍ବ ଔପନିବେଶିକ ଯୁଗରେ ମଧସ୍ଥ ସାମାଜିକ ଗୋଷ୍ଠୀ ତଥା ରାଜ୍ୟର ଅପରିମିତ ଦାବୀ କାରିଗରମାନଙ୍କୁ ବିଶେଷକରି ବୁଣାକାରମାନଙ୍କୁ ଜୀବନ ଜୀବିକା ପାଇଁ ଅପୂର୍ବ ସୁଯୋଗ ପ୍ରଦାନ କଲା । ଏପରିକି ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ମହୀଶୂରରେ ଅନଧିକାର ପ୍ରବେଶ କରୁଥିବା ଶ୍ରମିକଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ମଧସ୍ଥିମାନଙ୍କ ଉପରେ ଆକ୍ରମଣ ହେଲା । ବଙ୍ଗଳା ତଥା ମାଡ୍ରାସ୍‌ରୁ ମିଳୁଥିବା ତଥ୍ୟରୁ ସାଧାରଣତଃ ଏହି ପ୍ରମାଣ ମିଳିଥାଏ । ଏଥିରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ସହରୀ ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ପ୍ରାକ୍ ଔପନିବେଶିକ ଯୁଗ ତୁଳନାରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଔପନିବେଶିକ କାଳରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୋଚନୀୟ ଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଦେଶୀୟ ବାଣିଜ୍ୟ ପ୍ରଗତିଶୀଳ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଇଉରୋପୀୟମାନଙ୍କ ଆଗମନ ପରେ ଅନ୍ତଃରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବାଣିଜ୍ୟରେ ନିୟୋଜିତ ଭାରତୀୟ ନାବିକ ତଥା ବଣିକମାନଙ୍କର ବ୍ୟବସାୟ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହେଲା । ୧୭୨୦ ବେଳକୁ ପ୍ରମୁଖ ଗୁଜରାଟୀ ବନ୍ଦର, ସୁରଟ ତାର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ହରାଇଲା । ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଅନ୍ତିମ ସମୟରେ ଉଭୟ ପଶ୍ଚିମ ତଥା ଦକ୍ଷିଣ - ପୂର୍ବ ଏସିଆରେ ଭାରତୀୟ ଦ୍ରବ୍ୟର ଚାହିଦା ଅତ୍ୟଧିକ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଲା । କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳକୁ ଇଂରେଜ ବଣିକ ତଥା ନାବିକମାନେ ନିଜର ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରିସାରିଥିଲେ । ଫଳରେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର ବ୍ୟବସାୟିକ କ୍ଷତିହେଲା, ଅଥଚ ଇଂରେଜମାନେ ଅଧିକ ଲାଭବାନ ହେଲେ ।

ଯେତେବେଳେ ପୁରୁଣା ବ୍ୟବସାୟିକ କେନ୍ଦ୍ର ଯଥା ସୁରଟ, ମୁସଲିପଟ୍ଟମ୍ ତଥା ଢ଼ାକାର ଅଧୋପତନ ହେଲା, ସେତେବେଳେ ବମ୍ବେ, ମାଡ୍ରାସ୍ ତଥା କଲିକତା ପରି ଔପନିବେଶିକ ବନ୍ଦର - ସହର ସେମାନଙ୍କ ସ୍ଥାନନେଇ ଯଥୋଚିତ ଗର୍ବ ଓ ଗୌରବ ଅନୁଭବ କଲେ । କିନ୍ତୁ ଦିଲ୍ଲୀ ଓ ଆଗ୍ରାଭଳି ମୋଗଲ ରାଜଧାନୀର ପତନ ଆଞ୍ଚଳିକ ରାଜଧାନୀ ଗୁଡିକର ଅଭିବୃଦ୍ଧିରେ କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ପକାଇ ନଥିଲା । ଫଳରେ ଲକ୍ଷ୍ନୌ, ହାଇଦ୍ରାବାଦ, ବିଭିନ୍ନ ମରାଠା ସହର ତଥା ଶ୍ରୀରଙ୍ଗାପଟ୍ଟନମ୍ ପରି କେତେକ ଆଞ୍ଚଳିକ ରାଜଧାନୀ ସମୃଦ୍ଧିଶାଳୀ ହେଲା । ୧୮୦୦ରେ ସହରୀକରଣ ନିଶ୍ଚିତ ରୂପେ ଏକଶହ ବର୍ଷର ପୂର୍ବାପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଥିଲା । ସହରୀ କେନ୍ଦ୍ରରେ ଶାସକ ତଥା ବଣିକମାନଙ୍କ ମଧରେ ଥିବା କ୍ଷମତାର ସନ୍ତୁଳନ ବଦଳି ଗଲା । କେତେକ ଉଦାହରଣରୁ ଜଣାଯାଏ ବାଣିଜ୍ୟିକ ତଥା ବ୍ୟବସାୟିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ବଳପୂର୍ବକଭାବେ ନିଜକୁ ରାଜ୍ୟର ଶକ୍ତି ବୋଲି ଅଭିହିତ କଲେ ।

ବିଭିନ୍ନ କାରଣରୁ ପ୍ରତୀତ ହୁଏ ଯେ, ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧଭାଗରେ ଅର୍ଥନୈତିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଏକ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖାଦେଇଥିଲା । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ଯେତେବେଳେ ଇଷ୍ଟଇଣ୍ଡିଆ କଂପାନୀ ବଙ୍ଗଳା ସୁବାର ରାଜସ୍ୱ ଅଧିକାର ପାଇଲା, ସେତେବେଳେ ଧନର ପ୍ରବାହ ବିପରୀତ ଦିଗକୁ ଜଣାଗଲା । ପୂର୍ବରୁ ବଙ୍ଗଳା ତାର ରପ୍ତାନୀ ବଦଳରେ ସୁନା ଓ ରୂପା ସଂଗ୍ରହ କରୁଥିବାବେଳେ,

ଟିପ୍ପଣି

ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥା ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଚାଲିନଥିଲା । ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ କୃଷକମାନଙ୍କୁ ନୀଳ ତଥା ଅଫିମପରି ଅର୍ଥକାରୀ ଫସଲ ଚାଷ କରିବା ପାଇଁ ବାଧ କରାଗଲା । ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥା ଖାଦ୍ୟଶସ୍ୟ ଉତ୍ପାଦନରେ ଏକ କୁ-ପ୍ରଭବା ପକାଇଲା । କିନ୍ତୁ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳ ୧୭୫୦ର ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ କାଳ ଠାରୁ ଭିନ୍ନହେବାର ଅନ୍ୟ ଏକ କାରଣ ହେଉଛି ଯୁଦ୍ଧର ପରିବର୍ତ୍ତିତ ସ୍ୱରୂପ । ୧୭୫୦ର ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଯୁଦ୍ଧହେତୁ ଜନଜୀବନ ତଥା ଆର୍ଥିକ ଅବସ୍ଥା ପୂର୍ବାପେକ୍ଷା ଅଧିକ ବିଶୃଙ୍ଖଳିତ ହୋଇଗଲା । ଏହି ସମୟରେ ଯୁଦ୍ଧରେ ନୂତନ କୌଶଳର ପ୍ରୟୋଗ ଅର୍ଥବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଅଧିକ ବ୍ୟୟବହୁଳ କରିଥିଲା । ବ୍ୟାପକ ସ୍ତରରେ ଆଗ୍ନେୟାସ୍ତ୍ରର ପ୍ରୟୋଗ, ଭଡ଼ାଟିଆ ସୈନ୍ୟ ନିଯୁକ୍ତି ତଥା ନିୟମିତ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କର ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ ଦ୍ୱାରା ଭାରତୀୟ ଅର୍ଥନୀତି ବିଶେଷ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହେଲା ।

15.10 THE SOCIAL CONTEXT -ସାମାଜିକ ସଂଦର୍ଭ :

ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଭାରତର ସାମାଜିକ ଜୀବନ ପୂର୍ବ ପ୍ରଚଳିତ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ପୁନରାବୃତ୍ତି ଥିଲା । ଏହି ଶତାବ୍ଦୀରେ ସମଗ୍ର ଭାରତ ବର୍ଷର ସାମାଜିକ ତଥା ସାଂସ୍କୃତିକ ଏକତା କ୍ଷେତ୍ରରେ କେତେକ ସାର୍ବଜନୀନ ବିଶେଷତ୍ୱ ଥିଲା । ସାମାଜିକ ଚଳଣୀରେ କିନ୍ତୁ ସମାନତା ନଥିଲା । ସମାଜ, ଧର୍ମ, ଅଞ୍ଚଳ, ବର୍ଗ, ଭାଷା, ଶ୍ରେଣୀ ତଥା ଜାତିର ଆଧାରରେ ବିଭିନ୍ନ ଶ୍ରେଣୀରେ ବିଭକ୍ତ ହେଲା । ହିନ୍ଦୁମାନେ ବିଭିନ୍ନ ଜାତି ଆଧାରରେ ବିଭାଜିତ ହେଲେ । ଯେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିର ଜାତି ଜନ୍ମ ଦ୍ୱାରା ତଥା ତାର ବଂଶଗତ ସ୍ଥାନ ଅନୁସାରେ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହେଲା । ଅର୍ନ୍ତଜାତୀୟ ବିବାହ ତଥା ଖାଦ୍ୟପେୟ ନିଷେଧ ଥିଲା । ପରମ୍ପରା ଅନୁଯାୟୀ ଜାତି ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କର୍ମ ନିର୍ବିଶେଷରେ ହେଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସାମାଜିକ ତଥା ବ୍ୟବସାୟିକ ପ୍ରତିଷ୍ଠାକୁ ଅନୁସରଣ କରାଗଲା । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ବିଭିନ୍ନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଗ୍ରହ ଦେଖାଇଲେ । ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ବ୍ୟବସାୟ ବାଣିଜ୍ୟ ପ୍ରତି ମଧ ସେମାନେ ଆକୃଷ୍ଟ ହେଲେ ।

ମୁସଲମାନ୍‌ମାନେ ମଧ ପ୍ରଜାତି, ଜାତି, ଗୋଷ୍ଠୀ ତଥା ସାମାଜିକ ମର୍ଯ୍ୟାଦାର ବିଚାରଧାରା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହେଲେ । ସିହା ଓ ସୁନ୍ନୀ ସଂପ୍ରଦାୟ ମଧରେ ଗମ୍ଭୀର ଧାର୍ମିକ ମତଭେଦ ଥିଲା । ଏହି ମତଭେଦ ଇରାନୀ, ଆଫଗାନୀ, ତୁରାନୀ ତଥା ହିନ୍ଦୁସ୍ତାନୀ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ପରସ୍ପରଠାରୁ ପୃଥକ କରିଥିଲା । ଇସଲାମ୍ ଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜ ଜାତିକୁ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ ଇସ୍‌ଲାମ ଧର୍ମକୁ ଆସିଲେ । ସମାଜର ମୁଖ୍ୟ ଆଧାର ଥିଲା ପିତୃକୈନ୍ଦ୍ରିକ ପରିବାର । କିନ୍ତୁ କେରଳରେ ଏହା ଭିନ୍ନ ଥିଲା । ସେଠାରେ ମାତୃବଂଶୀୟ ପ୍ରଥା ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା । ମହିଳାମାନଙ୍କୁ ଆଦର୍ଶ ପୁତ୍ରୀ, ସ୍ତ୍ରୀ ତଥା ଆଦର୍ଶ ମା ହେବାପାଇଁ ଆଶା କରାଯାଉଥିଲା । ଉତ୍ତର - ଭାରତରେ ଉଚ୍ଚ କୁଳର ମହିଳାମାନେ ପରଦା ପ୍ରଥା ଅନୁସରଣ କରୁଥିଲେ । ବାଲ୍ୟ ବିବାହ ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା ତଥା ବିବାହ ଦୁଇଟି ପରିବାର ମଧରେ ଏକ ସାମାଜିକ ବନ୍ଧନ ରୂପେ ବିବେଚିତ ହେଉଥିଲା । ଉଚ୍ଚକୁଳରେ ବହୁପତ୍ନୀ ଗ୍ରହଣ କରିବାର ପ୍ରଥା ତଥା ଯୌତୁକ ପ୍ରଥାର ପ୍ରଚଳନ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ସମାଜରେ ସବୁଠାରୁ ଘୃଣ୍ୟ ପ୍ରଥା ଥିଲା ସତୀପ୍ରଥା ଓ ହିନ୍ଦୁ କୁଳରେ ବିଧବାମାନଙ୍କ ଦୁଃରାବସ୍ଥା । ଏହି ପରିସ୍ଥିତି ଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତିରେ ଅନୁକୂଳ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣି ପାରିନଥିଲା । ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ସାହିତ୍ୟ, ଭାଷା, ବିଧି, ଧର୍ମ, ଦର୍ଶନ ଓ ତର୍କ ଆଦି ସମ୍ମିଳିତ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଭୌତିକ ତଥା ଭୌତିକ ବିଜ୍ଞାନ, ପ୍ରାଦ୍ୟୋଗିକୀ ତଥା ଭୂଗୋଳ ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ନଥିଲା । ଅଧ୍ୟୟନରେ ସିଦ୍ଧାନ୍ତମୂଳକ ଗଠନ ପ୍ରଭାବରୁ ପ୍ରଗତିଶୀଳ ବିଚାରଧାରାରେ ଅଭାବ ପରିଲକ୍ଷିତ ହେଲା । ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରସାର ବ୍ୟାପକ ଥିଲା । ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷାର ମାଧମ କେବଳ ସଂସ୍କୃତ ଓ ପାର୍ସୀ ଭାଷା ଥିଲା । ତଥାପି ମହିଳା ଓ ନିମ୍ନଜାତିର ଲୋକେ ଏହି ଶିକ୍ଷାଦାନରୁ ବଞ୍ଚିତ ଥିଲେ ।

15.11 THE CULTURAL MILIEU - ସାଂସ୍କୃତିକ ବାତାବରଣ :

ସାଧାରଣତଃ ଦେଖାଯାଏ ଯେ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଭୌତିକ ଜୀବନରେ ସାମାନ୍ୟ ଅଧୋପତନ ଘଟିଥିଲା । ଏହି ସମୟର ସାସ୍କୃତିକ ଜୀବନ ମଧ କଳଙ୍କିତ ଥିଲା । ଏହି ଚିତ୍ରଣର ଯଥାର୍ଥତା ଅଷ୍ଟାଦଶ

ଶତାବ୍ଦୀରେ କିଛିକାଂଶରେ ଦେଖାଯାଏ । ଏପରିକି ଦିଲ୍ଲୀରେ ଆର୍ଥିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ପତନମୁଖୀ ଥିବା ସମୟରେ ମଧ ଶାହାୱାଲିଉଲ୍ଲାଙ୍କ ଠାରୁ ମୀରତାକୀମୀର୍ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରମୁଖ କବି, ଦାର୍ଶନିକ ଓ ବିଗ୍ଗରକ ମଣ୍ଡଳୀ ଥିଲେ । ପୁନର୍ବାର ଆଞ୍ଚଳିକ ଦରବାରର ମହତ୍ତ୍ୱ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଲା । ସେମାନେ ସଂଗୀତ, କଳା ତଥା ସାହିତ୍ୟ ଆଦି ସମୃଦ୍ଧ ସଂସ୍କୃତିକୁ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ପ୍ରଦାନ କରିବା ପାଇଁ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଏସବୁ ଆମକୁ ବିଭିନ୍ନ କେନ୍ଦ୍ରରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଶୈଳୀରେ ଦେଖାଯାଏ । ଅଯୋଧ୍ୟା ଠାରୁ ବିକାନୀର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଓ ଲାହୋର ଠାରୁ ତାଞ୍ଜୋର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦରବାରୀ ସାଂସ୍କୃତିକ ପରମ୍ପରାର ପ୍ରଚଳନ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ସାଂସ୍କୃତିକ ପରମ୍ପରାର ସଂଗମର ଏକ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଉଦାହରଣ ଥିଲା ମରାଠା ଶାସିତ ତାଞ୍ଜୋର । ସେଠାରେ ତାମିଲ, ତେଲୁଗୁ, ସଂସ୍କୃତ ତଥା ମରାଠୀ ଭାଷାରେ ସାହିତ୍ୟକ ରଚନାମାନ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥିଲା । ଏହି ପ୍ରସ୍ତୁତିରେ କେତେକ ମରାଠା ଶାସକ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବେ ପ୍ରମୁଖ ଭୂମିକା ନିର୍ବାହ କରିଥିଲେ । ଏହିପରି ଭାବରେ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ତାଞ୍ଜୋରରେ ସଂଗୀତର ବିକାଶ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ଶୈଳୀକୁ ଭାରତୀୟ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସଂଗୀତର କର୍ଣ୍ଣାଟକ ପରମ୍ପରା କୁହାଯାଏ । ଏସବୁ ସ୍ୱରଲିପିର ସଂଯୋଜକ ଥିଲେ ତ୍ୟାଗରାଜ, ମୁଥୁସ୍ୱାମୀ ଦିକ୍ଷିତାର ତଥା ଶ୍ୟାମ ଶାସ୍ତ୍ରୀ । ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷଭାଗରେ ତାଞ୍ଜୋରରେ ବିଶିଷ୍ଟ ଚିତ୍ରକଳା ଶୈଳୀର ବିକାଶ ହୋଇଥିଲା । ସେଥିରେ ଉତ୍ତର ଭାରତର ବସ୍ତ୍ରରଙ୍ଗ କରିବାର ପୁରୁଣା ସ୍ଥାନୀୟ ପରମ୍ପରାର ଶୈଳୀକୁ ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇଥିଲା ।

ଏହି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ଅଭିଜାତ ସଂସ୍କୃତି ସହ ଯୋଡ଼ି ହୋଇନଥିଲା । ଆରମ୍ଭରେ ଏଇ ସଂସ୍କୃତି କେତେକ ରଂଗମଂଚ ଏବଂ ସଂଗୀତର ପରମ୍ପରା ତଥା ସାହିତ୍ୟିକ ଶୈଳୀର ସମନ୍ୱୟର ପ୍ରଭାବରେ ବିକଶିତ ହୋଇଥିଲା । ସେହି ସମୟରେ ଲୋକପ୍ରିୟ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ତଥା ଇସ୍‌ଲାମ୍‌ର ସଂଯୋଗ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା ଓ ପର୍ବପର୍ବାଣୀ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ସାଂସ୍କୃତିକ ଗତିବିଧିର ଏକ ବିଶେଷ ରୂପ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ପୂର୍ବ ଶତାବ୍ଦୀ ଅପେକ୍ଷା ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ପ୍ରମୁଖ କେନ୍ଦ୍ରକୁ ଦୀର୍ଘତମ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରାର ପରମ୍ପରା ସୃଷ୍ଟିହେଲା । ଏହି ପରମ୍ପରା ବାରଣାସୀରୁ ରାମେଶ୍ୱର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଲା ।

ମୋଗଲ ଶାସନର ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଭଡ଼ାଟିଆ ସୈନ୍ୟ ନିଯୁକ୍ତି ତଥା ଲିପିକାର ଏବଂ ଅଧିକାରୀମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ୟସ୍ଥାନରୁ ଆଣିବା ଏକ ସାଧାରଣ ବିଷୟ ଥିଲା । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ପଞ୍ଚଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଉତ୍ତର ଭାରତର ବହୁସଂଖ୍ୟକ କାୟସ୍ଥମାନଙ୍କୁ ହାଇଦ୍ରାବାଦରେ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରର ଅଂଶ ରୂପେ ନିଯୁକ୍ତି ଦିଆଯାଇଥିଲା ।

ମହୀଶୂରରେ ୧୭୨୦ରେ ଆରମ୍ଭରେ ବିତ୍ତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରର ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତି ଦିଆଯାଉଥିଲା । ସଂଗୀତଜ୍ଞ, ଲେଖକ ତଥା କଳାକାରମାନଙ୍କର ମଧ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ରାଜ୍ୟକୁ ବିସ୍ତରଣ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଲା । ଏକ ପ୍ରମୁଖ ନୂତନ ରାଜନୈତିକ କେନ୍ଦ୍ରର ଉତ୍‌ଥାନ ଏହି ପ୍ରତିଭାକୁ ଆକର୍ଷିତ କରୁଥିଲା । ପ୍ରମାଣ ସ୍ୱରୂପ ଲାହୋରର ରାଜା ରଣଜିତ୍ ସିଂ । ଲାହୋରରେ ଏକ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ପାରସିକ ସାହିତ୍ୟର ବିକାଶ ହୋଇଥିଲେ ମଧ ପଞ୍ଜାବୀ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟର ଉପେକ୍ଷା କରାଯାଇ ନଥିଲା । ସେତେବେଳେ ସ୍ଥାପତ୍ୟ ତଥା ଚିତ୍ରକଳାରେ ଏକ ନୂଆ ଶୈଳୀର ବିକାଶ ଦେଖାଦେଲା । ସୁଦୂର ଉତ୍ତରର କାଂଗ୍ରାରେ ଚିତ୍ରକଳାର ଏକ ଉନ୍ନତ ଶୈଳୀ ଜନ୍ମଲାଭ କଲା । ଏହି ଚିତ୍ରକଳା ଶୈଳୀ ମୁଖ୍ୟତଃ ବୈଷ୍ଣବ ବିଷୟବସ୍ତୁ ସହ ଜଡ଼ିତ ଥିଲା । ଏ ସମୟର ସାଂସ୍କୃତିକ ମିଳନ ପରସ୍ପର ପ୍ରଭାବ ତଥା ସମ୍ମାନର ପରିଣାମ ଥିଲା । ପ୍ରମୁଖ ଧର୍ମପୀଠ ମଧ୍ୟରେ ମରାଠାମାନେ ଆଜମୀରର ଶେଖ୍ ମୁଇନୁଦ୍ଦୀନ ଚିସ୍ତୀଙ୍କର ସମାଧିକୁ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ । ନାଗପୁରର ଶେଖ ମାହୁଲ୍ ହମିଦ୍‌ଙ୍କ ସମାଧି ପାଇଁ ତାଞ୍ଜୋରର ରାଜା ଆର୍ଥିକ ସହାୟତା ଦେଇଥିଲେ । ମହୀଶୂରର ଟିପୁସୁଲତାନ ଶ୍ରୀଙ୍ଗେରୀ ମନ୍ଦିରକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ଟିପୁଙ୍କ ସମୟରେ ମୁସଲମାନମାନେ ଆନନ୍ଦ ଉଲ୍ଲାସ ସହ ସମସ୍ତ ପର୍ବପର୍ବାଣୀରେ ଯୋଗ ଦେଉଥିଲେ । ବାସ୍ତବରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗେ ଯେ ଯାହାକୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ବୋଲାଯାଉଥିବା ଭାରତର ପରମ୍ପରାବାଦୀ ସଭ୍ୟତା ସେହି ସମୟର ତଥା ତା'ର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରତିଦାନ ।

15.12 DEBAE AND PROBLEMS IN UNDERSTANDING THE HISTORY OF EIGHTEENTH CENTURY-ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଭାରତ ଇତିହାସକୁ ବୁଝିବାରେ ତର୍କ ତଥା ସମସ୍ୟା :

ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଉପାଦାନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବିଭିନ୍ନ ଐତିହାସିକମାନେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ତର୍କ ରଖିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ମୋଗଲ ଐତିହାସିକ ହୋଇଥିବା ସ୍ଥଳେ ଥିଲେ ତଥା ଆଉ କେତେକ ଥିଲେ ଔପନିବେଶିକ ବିଦ୍ୱାନ । ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ମୋଗଲ ଅଧ୍ୟୟନରେ ପରବର୍ତ୍ତୀନକୁ ମୋଗଲ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ରାଜନୈତିକ ଅଧୋପତନର ପ୍ରେକ୍ଷାପଟରେ ଦେଖାଯାଇଥାଏ । ଏହି ବିଚାରରେ ଉଲ୍ଲିଖିତ ଯୁଗକୁ 'ଅନ୍ଧକାର ଯୁଗ' ଭାବରେ ଅଭିହିତ କରାଯାଇଛି ।

ଏସବୁ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ମୋଗଲ ରାଜନୈତିକ ସଂକଟ ସହ ଆର୍ଥିକ ଓ ସାମାଜିକ ବିଫଳତା ଅଙ୍ଗାଙ୍ଗୀଭାବେ ଜଡିତ । କିନ୍ତୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଆର୍ଥିକ ଓ ସାମାଜିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଆଞ୍ଚଳିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ପୃଥକ୍ କରାଯାଇଛି । ଏହି ସମୟକୁ ଔପନିବେଶକ ଯୁଗର ଆରମ୍ଭ ଓ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଦ୍ୱିତୀୟାର୍ଦ୍ଧ କୁହାଯାଏ । ଏହି ଅନୁସାରେ ଦୁଇଟି ଅବସ୍ଥା 'ନିରନ୍ତରତା ବନାମ ପରିବର୍ତ୍ତନ' ଉପରେ ତର୍କ କରାଯାଏ । ସାଧାରଣତଃ ଭାରତୀୟ ଐତିହାସିକମାନେ ଔପନିବେଶିକ ବିଜୟକୁ ଭାରତ ଇତିହାସର ପ୍ରସ୍ଥାନ ବିନ୍ଦୁରୂପେ ମାନ୍ୟତା ଦିଅନ୍ତି, ଯାହାକି ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା ।

ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ବିଶ୍ଳେଷଣ କଲେ ଦୁଇଟି ମୂଳ ବିଷୟ ଆସେ । ପ୍ରଥମଟି ମୋଗଲ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପତନ ସାମାଜିକ ଓ ଆର୍ଥିକ ଅଧୋପତନକୁ ତ୍ୱରାନ୍ୱିତ କରିଦେଲା କି ? ଦ୍ୱିତୀୟଟି- ଉପନିବେଶବାଦର ଆଗମନ ଏକ ମୌଳିକ ପ୍ରଭେଦ ବିନ୍ଦୁ ନା ନୁହେଁ ? ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଏକ ଅନ୍ଧାକାରମୟ ଯୁଗ ଥିଲା ନା ଏହା ଏକ ଆର୍ଥିକ ଅଭିବୃଦ୍ଧିର ସମୟ ଥିଲା ? ଏହା ଏକ ତୀକ୍ଷଣ ଅନ୍ତରାଳକୁ ଦର୍ଶାଉଥିଲା ନା ଏହା ଏକ ନିରନ୍ତରତା ତଥା ପରିବର୍ତ୍ତନର ଯୁଗଥିଲା ? ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଭାରତରେ କିପରି ବ୍ରିଟିଶ କ୍ଷମତାର ସଂପ୍ରସାରଣ ହେଲା ? ରାଜନୀତି, ସମାଜ, ଅର୍ଥନୀତି, ଧର୍ମ ତଥା ସଂସ୍କୃତିର ମୌଳିକ ଉପାଦାନ ଏ ଶତାବ୍ଦୀର ଇତିହାସରେ ତର୍କ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି । ପରମ୍ପରା ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଏହି ଶତାବ୍ଦୀକୁ ଐତିହାସିକମାନେ ଏକ ଅନ୍ଧକାରମୟ ଯୁଗ ରୂପେ ଅଭିହିତ କରିଛନ୍ତି । ଏହାର ମୁଖ୍ୟ କାରଣ ଥିଲା ସାମରିକ, ରାଜନୈତିକ ତଥା ଆର୍ଥିକ ଅବନତି । ବିଶେଷ ଭାବରେ ଏ ଅବନତି ସମୃଦ୍ଧ ମୋଗଲ ତଥା ବ୍ରିଟିଶ ଆଧିପତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ସନ୍ନିବିଷ୍ଟ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ କେତେକ ନୂତନ ପିଢ଼ିର ଭାରତୀୟ ଐତିହାସିକ ଏହି ଦୃଷ୍ଟିକୋଣକୁ କଠୋର ବିରୋଧ କରିଛନ୍ତି । କାରଣ ସେମାନେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ମୋଗଲ ତଥା ପରବର୍ତ୍ତୀ ବ୍ରିଟିଶ୍ ରାଜ୍ୟମଧ୍ୟରେ ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ଭାବକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏପରିକି ସେମାନେ ମୋଗଲ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପତନ ସହ ଛୋଟ ରାଜ୍ୟର ଶାସକମାନଙ୍କ ଉତ୍‌ଥାନ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱାରୋପ କରିଛନ୍ତି । ରାଜନୈତିକ ଅସ୍ଥିରତା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଶତାବ୍ଦୀରେ ପ୍ରଭାବ ପକାଇଥିଲା । ଏଥିରୁ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠେ, ମୋଗଲ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପତନ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ରାଜନୈତିକ ପ୍ରଭୁତ୍ୱରେ ଏକ ଅନ୍ତରାଳ ସୃଷ୍ଟିକରି ଅରାଜକତାକୁ ତ୍ୱରାନ୍ୱିତ କରିଥିଲା କି, ଯେଉଁଥିରେ ପ୍ରଥମେ ଆଞ୍ଚଳିକ ରାଜ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକର ଉଦୟ ହୋଇଥିଲା ତଥା ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଏହା ବ୍ରିଟିଶ୍ ଉପନିବେଶବାଦର ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର ପାଇଁ ମାର୍ଗ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲା । ଏଠାରେ ଆଉ ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କଥା ଯେ କେବଳ ମୋଗଲ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପତନକୁ ଭାରତୀୟ ସମାଜର ପତନର କାରଣ ରୂପେ ବିବେଚନା କରିବା ଉଚିତ୍ କି ? ସେହିପରି ଶତାବ୍ଦୀର ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧରେ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ କ୍ଷମତାର ପତନର ଫଳସ୍ୱରୂପ ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନର ପୂରଣ ପାଇଁ ଅଯୋଧ୍ୟା ତଥା ବଙ୍ଗଳାର ନବାବ ତଥା ହାଇଦ୍ରାବାଦ୍‌ର ନିଜାମଙ୍କ ପରି ଆଞ୍ଚଳିକ ଶକ୍ତିର ସୃଷ୍ଟି ପାଇଁ ଏହାକୁ ଦାୟୀ କରିବା ଉଚିତ୍ କି ? ତଥାପି ବ୍ରିଟିଶ୍ ଇଷ୍ଟ ଇଣ୍ଡିଆ କମ୍ପାନୀର ରାଜନୈତିକ ଶକ୍ତିରୂପେ ଆବିର୍ଭାବ ଭାରତୀୟ ସମାଜ, ଅର୍ଥ ବ୍ୟବସ୍ଥା ତଥା ରାଜତନ୍ତ୍ର ପାଇଁ ଏକ ଧକ୍‌କା ଥିଲା କି ? କିମ୍ବା ଭାରତରେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଉପନିବେଶବାଦର ଦୁଇଶହ ବର୍ଷର ଏହା ଆରମ୍ଭ ଥିଲା କି ?

ଟିପ୍ପଣୀ

INTEXT QUESTIONS 15.4 - ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପୂର୍ବଜ୍ଞାନ

1. ୧୭୭୦ ପରେ ଆର୍ଥିକ ଅସ୍ଥିରତାର ଦୁଇଟି ମୁଖ୍ୟ କାରଣ ଲେଖ ।

____

2. ଇଉରୋପୀୟ ଆଗମନ ଦ୍ୱାରା କାହିଁକି ଭାରତୀୟ ରପ୍ତାନୀ ବାଣିଜ୍ୟରେ ପତନ ଆସିଥିଲା ?

____

3. ଦୁଇଟି ପ୍ରମୁଖ ଔପନିବେଶିକ ବନ୍ଦର-ସହରର ନାମ ଲେଖ ଯାହାକି ପୂର୍ବ ବ୍ୟବସାୟିକ କେନ୍ଦ୍ରଗୁଡ଼ିକର ସ୍ଥାନ ନେଇଥିଲା ।

____

4. ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ସାମାଜିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଦୁଇଟି ବିଶେଷତ୍ୱ ଲେଖ ।

____

5. ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଭାରତର ଦୁଇଟି ପ୍ରଚଳିତ ପ୍ରମୁଖ ସାମାଜିକ ବ୍ୟାଧି ଉଲ୍ଲେଖ କର ।

____

6. ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ବେଳକୁ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ମାଧ୍ୟମର ଭାଷା କଣ ଥିଲା ?

____

7. ଭାରତୀୟ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସଂଗୀତର କର୍ଣ୍ଣାଟକ ପରମ୍ପରାର ଉଦୟର ମୁଖ୍ୟ କେନ୍ଦ୍ର କେଉଁଠି ଥିଲା ? ଏହି ପରମ୍ପରାର ମୁଖ୍ୟ ବ୍ୟାଖ୍ୟାକାରୀ କିଏ ଥିଲେ ?

____

WHAT YOU HAVELEARNT- ଆମେ କ'ଣ ଶିଖିଲେ

ଏହି ଅଧ୍ୟାୟରେ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଇତିହାସ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ଏହା ଆମକୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ମୋଗଲ ଶାସକମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ବିବରଣୀ ପ୍ରଦାନକରେ । ସେମାନଙ୍କ ଦୁର୍ବଳତା ତଥା ସମସ୍ୟା ବିଷୟରେ ମଧ ସୂଚନା ଦିଏ । ଏହା ମୋଗଲ ଶାସକମାନଙ୍କର କ୍ରମାଗତବୃଦ୍ଧି ଓ ଫଳତଃ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପତନ ଦର୍ଶାଇଥାଏ ।

ଏହି ଅଧାୟଟି କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ସତ୍ତାର ପତନ ପରେ ହାଇଦ୍ରାବାଦ୍, ଆଓ୍ୱଧ ତଥା ବଙ୍ଗଳା ପରି ଦେଶୀୟ ରାଜ୍ୟର ଉତ୍‌ଥାନ ବିଷୟରେ ଦର୍ଶାଇଥାଏ । ଏଥିରେ ଆଞ୍ଚଳିକ ଶାସକମାନଙ୍କର ଯୋଗଦାନ ସହ ସେମାନଙ୍କ ମଧରେ ଥିବା ସଂଘର୍ଷ ଦର୍ଶାଯାଇଛି । ଏହି ଯୁଗର ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଥିଲା ମରାଠା ରାଜ୍ୟ ସଂଘର ଆର୍ବିଭାବ ଓ ଶେଷରେ ମରାଠାମାନଙ୍କର ପାଞ୍ଚୋଟି ରାଜ୍ୟ ବଂଶରେ ବିଘଟନ ଯଥା ଭୋନ୍‌ସଲା, ଗାଏକୱାଡ଼୍, ହୋଲକାର, ସିନ୍ଧିଆ ତଥା ସାତରା ବଂଶ । ଏଥିରେ ପେଶବାଙ୍କ କ୍ଷମତା ସହିତ କେତେକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଶାସନିକ ବିଶେଷତ୍ୱ ମଧ ଦର୍ଶାଯାଇଛି ।

ମହାରାଜା ରଣଜିତ୍ ସିଂଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଶିଖ୍‌ମାନଙ୍କର ସଂଗଠନ, ରାଜପୁତ ରାଜ୍ୟର ଉତ୍‌ଥାନ ତଥା ଏହି ରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ଭାରତୀୟ ଶାସନ, ରାଜନୀତି ଏବଂ ସାଂସ୍କୃତିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଥିବା ଯୋଗଦାନ ବିଷୟରେ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ବିବରଣୀ ଦିଆଯାଇଛି ।

ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଦ୍ୱିତୀୟାର୍ଦ୍ଧରେ ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଦେଖାଦେଇଥିଲା । ହାଇଦ୍‌ର ଅଲ୍ଲୀ ତଥା ଟିପୁ ସୁଲତାନଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ମହୀଶୂର ରାଜ୍ୟର ଉତ୍‌ଥାନ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ । ଇଷ୍ଟ ଇଣ୍ଡିଆ କଂପାନୀର ଆଗମନ ଏବଂ ମହୀଶୂର ସହ ସଂଘର୍ଷ ଭାରତୀୟ ରାଜନୈତିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ନୂତନ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା ।

ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଭାରତର ସ୍ଥିତି

ଟିପ୍ପଣି

ରାଜନୈତିକ ପ୍ରଗତି ସହ ଏହି ଅଧ୍ୟାୟରେ ଭାରତୀୟ ଅର୍ଥ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଦର୍ଶାଯାଇଛି । ଭାରତୀୟ କୃଷି ଓ ବର୍ହିବାଣିଜ୍ୟର ଅବନତି ଔପନିବେଶିକ ଅର୍ଥନୀତିକୁ କିପରି ପ୍ରଭାବିତ କରୁଥିଲା ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ପତନର କାରଣ ଏବଂ ଉପନିବେଶିକ ଅର୍ଥ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଉନ୍ମୁକ୍ତ ପଥ ମାଧ୍ୟମରେ ବାହ୍ୟିକ ବାଣିଜ୍ୟ ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ।

କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସାମାଜିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ପୂର୍ବଭଳି ରହିଥିଲେ ମଧ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଭାରତର ଆର୍ଥିକ ତଥା ସାଂସ୍କୃତିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ ନୂତନ କୌଶଳ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଭାରତୀୟ ରାଜନୀତି ଓ ଅର୍ଥନୀତି ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଥବାରୁ ଐତିହାସିକମାନେ ଏହି ବିକାଶର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ମତ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି ।

TERMINAL QUESTIONS - ନିଜକୁ ନିଜେ ପରିଖିବା

1. ଆଉରଙ୍ଗଜେବ୍‌ଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ମୋଗଲ ଶାସନର ପତନ ଏପରି ଦ୍ରୁତ ଗତିରେ କାହିଁକି ହୋଇଥିଲା ?

2. ଆଞ୍ଚଳିକ ରାଜନୈତିକ ତଥା ରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ଉଦୟର ପ୍ରକ୍ରିୟା ଉଲ୍ଲେଖ କର । ଏହି ଶକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ବୈଧତା ପାଇଁ ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦୀ ପ୍ରତୀକର ଆବଶ୍ୟକତା କାହିଁକି ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ ?

3. ମରାଠାମାନେ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ କିପରି ନିଜର ହଜିଯାଇଥିବା ପ୍ରଭୁତ୍ୱକୁ ଅର୍ଜନ କଲେ ?

4. ମହାଦଜୀ ସିନ୍ଧିଆ କିଏ ଥିଲେ ? ତାଙ୍କର ଅବଦାନ ଉଲ୍ଲେଖ କର ?

5. ବଙ୍ଗଳାର ନବାବଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିଜର ସ୍ଥିତି ସୁଦୃଢ଼ କରିବା ପାଇଁ କରାଯାଇଥିବା ପ୍ରଚେଷ୍ଟାର ବର୍ଣ୍ଣନା କର ?

6. କେବେ ଓ କାହାଦ୍ୱାରା ଲାହୋରରେ ଶିଖ୍ ପ୍ରଭୁତ୍ୱର ସ୍ଥାପନ ହୋଇଥିଲା ? ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ମହାରାଜା ରଣଜିତ୍ ସିଂଙ୍କର ଅବଦାନ ଉଲ୍ଲେଖ କର ।

7. ରାଜପୁତନାରେ ନିଜର କ୍ଷମତା ବୃଦ୍ଧି କରିବା ପାଇଁ ସୱାଇ ରାଜା ଜୟ ସିଂ କି କି ପଦକ୍ଷେପ ନେଇଥିଲେ ?

8. "ଦିଲ୍ଲୀର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଯୁଗ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ଅନ୍ଧକାରମୟ ଯୁଗ ଥିଲା" । ଉଚିତ୍ ବକ୍ତବ୍ୟ ସହ ଏହି ଉକ୍ତିଟିକୁ ଯଥାର୍ଥ କର ।

9. ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଭାରତୀୟ କୃଷିକ୍ଷେତ୍ରର ଅବନତିର କାରଣ ବର୍ଣ୍ଣନା କର ।

10. ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଭାରତର ଆର୍ଥିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ହୋଇଥିବା ପ୍ରମୁଖ ପରିବର୍ତ୍ତନ ବର୍ଣ୍ଣନା କର ।

11. ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରକୃତିକୁ ନେଇ ବିବାଦ କାହିଁକି ହୋଇଛି ?

ଟିପ୍ପଣି

12. କେଉଁ ଆଧାରରେ ଐତିହାସିକମାନେ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀକୁ 'ଅନ୍ଧକାର ଯୁଗ' ରୂପେ ଆଖ୍ୟା ଦେଇଛନ୍ତି ?

____

13. ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଇତିହାସ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ପାଇଁ ମୁଖ୍ୟ ସମସ୍ୟା କଣ ଥିଲା ?

____

ANSWERS TO INTEXT QUESTIONS - ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପ୍ରଶ୍ନ

15.1.

1. ପ୍ରଥମ ବାହାଦୁର ଶାହା ବା ଶାହା ଆଲାମ୍ । ସେ ଏକ ବୁଝାମଣା ନୀତି ଅବଲମ୍ବନ କରୁଥିଲେ ।
2. ଅବଦୁଲ୍ଲା ଖାଁ ଓ ହୁସେନ୍ ଅଲ୍ଲୀ ଖାନ୍ ସୟେଦ ଭ୍ରାତୃଦ୍ୱୟ ରୂପେ ପରିଚିତ ।

କୃତିତ୍ୱ :

(କ) ସେ କ୍ରମଶଃ ଓ୍ୱାଜିର ଓ ବକ୍‌ସି ଉପାଧି ଧାରଣ କରିଥିଲେ ।

(ଖ) ସେମାନେ ଶିଖ ଦଙ୍ଗାକୁ ଦମନ କରିଥିଲେ ତଥା ରାଜପୁତମାନଙ୍କ ସହ ସନ୍ଧି କରିଥିଲେ ।

(ଗ) ସେମାନେ ଜିଜିୟା ପରି ପକ୍ଷପାତୀ କରର ଉଚ୍ଛେଦ କରିଥିଲେ ।

3. ହାଇଦ୍ରାବାଦ୍ ରାଜ୍ୟର ମୂଳଦୁଆ ଚିନ୍‌କିଲ୍‌ଚି ଖାଁ, ନିଜାମ୍-ଉଲ୍-ମୁଲକ୍‌ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପଡ଼ିଥିଲା । ସେ ମୋଗଲମାନଙ୍କ ଅଧିନରେ ଓ୍ୱାଜିର ପଦରେ ଅବସ୍ଥିତ ଥିଲେ ।
4. (କ) ପରବର୍ତ୍ତୀ ମୋଗଲ ଶାସକମାନେ ଅଯୋଗ୍ୟ ତଥା ଅକୁଶଳୀ ଥିଲେ ।

   (ଖ) ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ ଶାସକ ଅସ୍ଥିର ବୁଦ୍ଧି ସଂପର୍ଣ୍ଣ ଥିଲେ ତଥା ଅପବ୍ୟୟ ବିଳାସ ଓ ଖର୍ଚ୍ଚରେ ନିଜକୁ ନିମଜ୍ଜିତ ରଖୁଥିଲେ ।
5. ୧୭୩୮-୩୯ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦମଧ୍ୟରେ ଇରାନର ଶାସକ, ନାଦିରଶାହା ଭାରତ ଉପରେ ଆକ୍ରମଣ କରିଥିଲେ ।

15.2.

1. ମରାଠାମାନେ
2. ମରାଠା ଶାସକ ଶାହୁଙ୍କ ଶାସନ ସମୟରେ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ପେଶବା କୁହାଯାଉଥିଲା । ପ୍ରଥମ ବାଜିରାଓ ସବୁଠାରୁ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ପେଶବା ଥିଲେ ଯିଏକି ୧୭୨୦-୧୭୪୦ ମଧ୍ୟରେ ଶାସନ କରିଥିଲେ ।
3. ଉଭୟ ଚୌଥ ତଥା ସରଦେଶମୁଖୀ କହିଲେ ମରାଠାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସଂଗୃହୀତ ଶୁଳ୍କକୁ ବୁଝାଏ । ଏହା ଶୁଳ୍କର ଅନୁପାତ ଅନୁସାରେ ଆଦାୟ ହେଉଥିଲା । ଯେତେବେଳେ ଚୌଥ ଏକ ଚତୁର୍ଥାଂଶ ମୋଗଲ କର ସେତେବେଳେ ସରଦେଶମୁଖୀ ଏକ ଦଶମାଂଶ କର ଥିଲା ।
4. ଗୋଆ, ବେସିନ୍, ଦାମନ
5. ନାଗପୁରର ଭୋନ୍‌ସଲା, ବରୋଦାର ଗାଏକ୍‌ଓ୍ୱାର୍ଡ୍, ଇନ୍ଦୋରର ହୋଲ୍‌କାର, ଗୋଆଲିୟର୍‌ର ସିନ୍ଧିଆ ତଥା ଶିବାଜୀଙ୍କ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀମାନେ ସାତରା ଉପରେ ଶାସନ କରିଥିଲେ ।
6. ଅହଲ୍ୟା ବାଈ ହୋଲ୍‌କାର ଶାସକ ମହ୍ଲାର୍ ରାଓଙ୍କର ବିଧବା ବୋହୂ ଥିଲେ ।
7. ସେ ଇନ୍ଦୋରରେ ୧୭୬୫ ରୁ ୧୭୯୫ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶାସନ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ କୃତିତ୍ୱ ଥିଲା ଯେ ସେ ହୋଲ୍‌କାରମାନଙ୍କର ଶକ୍ତି ସଂଗଠିତ କରାଇଥିଲେ ତଥା ଏହି ବଂଶକୁ ଏକ ସମୃଦ୍ଧି ପଥକୁ ଆଣିଥିଲେ ।

ଟିପ୍ପଣି

15.3.

1. କଥକ ଏକ ନୂତନ ନୃତ୍ୟ ଶୈଳୀ ଯାହାକି ଆଓ୍ୱଧର ଲକ୍ଷ୍ନୌରେ ଆଓ୍ୱଧ ନବାବଙ୍କ ସଂରକ୍ଷଣରେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା ।
2. ଏହି ଯୁଦ୍ଧରେ ବଙ୍ଗଳାର ସ୍ୱାଧୀନ ନବାବ ସିରାଜଉଦଲ୍ଲା ଇଂରେଜ ସୈନ୍ୟଦ୍ୱାରା ପରାସ୍ତ ତଥା ନିହତ ହୋଇଥିଲେ । ଏହି ବିଜୟ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ପାଇଁ ବଙ୍ଗଳା ତଥା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାରତରେ ବିଦେଶୀ କ୍ଷମତା ସ୍ଥାପନ କରିବା ପାଇଁ ମାର୍ଗ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲା ।
3. ଟିପୁ ସୁଲତାନ୍ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ସହ ଶତ୍ରୁତା ସଂଗେ ସଂଗେ ଟିପୁଙ୍କୁ ସବୁବେଳେ ସ୍ଥାନୀୟ ପ୍ରମୁଖ ସହ ସାମନା କରିବାକୁ ପଡୁଥିଲା ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ 'ପୋଲିଗାର' କୁହାଯାଏ ।

15.4

1. ରାଜନୈତିକ ସଂକଟ ତଥା ସୈନ୍ୟବାହିନୀର ଆକ୍ରମଣ ଅର୍ଥନୈତିକ ଅସ୍ଥିରତାର ଦୁଇଟି ମୁଖ୍ୟ କାରଣ ଥିଲା ।
2. ଭାରତୀୟ ଦ୍ରବ୍ୟର ଅଧିକତର ଚାହିଦା ଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ପ୍ରମୁଖ ଗୁଜୁରାଟ ବନ୍ଦର, ସୁରଟ ନିଜର ମହାନତା ହରାଇ ଥିଲା । ବ୍ରିଟିଶ୍ ନାବିକ ତଥା ବଣିକମାନେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ବଦଳରେ ରପ୍ତାନୀ ବାଣିଜ୍ୟ ଉପରେ ନିଜର ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ରଖିଲେ ।
3. ଔପନିବେଶିକ ସହର ଯେପରି ବମ୍ବେ, ମାଡ୍ରାସ୍ ତଥା କଲିକତା ଆଦି ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ବାଣିଜ୍ୟିକ କେନ୍ଦ୍ରର ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କଲେ ।
4. ବହୁ ଉପାୟରେ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ସାମାଜିକ ଜୀବନ ପୁରୁଣା ପରମ୍ପରାର ନିରନ୍ତରତା ଥିଲା । ଯେଉଁଥିରେ ସାମାନ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଥିଲା । ସମାଜ ଜାତି, ଜନଜାତି, ଧର୍ମ, ଭାଷା, ଶ୍ରେଣୀ ଇତ୍ୟାଦିର ଆଧାରରେ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ତରରେ ବିଭାଜିତ ହୋଇଥିଲା ।
5. ଉଚ୍ଚକୁଳର ମହିଳାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପରଦା ପ୍ରଥା ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା । ବାଲ୍ୟ ବିବାହ, ବହୁପତ୍ନୀ ପ୍ରଥା ତଥା ଯୌତୁକ ପ୍ରଥା ପରି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସାମାଜିକ କଳଙ୍କ ସମାଜରେ ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସବୁଠାରୁ ନିଷ୍ଠୁର ତଥା ବୃହତ୍ ସାମାଜିକ ଭ୍ରଷ୍ଟାଚାର ଥିଲା ସତୀ ପ୍ରଥା ।
6. ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ କେବଳ ସଂସ୍କୃତ ତଥା ପାର୍ସୀ ଥିଲା ।
7. ଭାରତୀୟ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସଂଗୀତର କର୍ଣ୍ଣାଟକ ଶୈଳୀ ତାଞ୍ଜୋରରେ ଆର୍ବିର୍ଭାବ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ପରମ୍ପରାର ମୁଖ୍ୟ ବ୍ୟାଖ୍ୟାକାରୀ ଥିଲେ - ତ୍ୟାଗରାଜ, ମୁତ୍ତୁସ୍ୱାମୀ ଦିକ୍ସିତାର ଓ ଶ୍ୟାମ ଶାସ୍ତ୍ରୀ ।

ପାଠାନ୍ତ ପ୍ରଶ୍ନର ସଂକେତ :-

1. ଦେଖ ଖଣ୍ଡ 15.1
2. ଦେଖ ଖଣ୍ଡ 15.2
3. ଦେଖ ଖଣ୍ଡ 15.3
4. ଦେଖ ଖଣ୍ଡ 15.2 (ଗୋଆଲି ୟର୍ର ସିନ୍ଧିଆ)
5. ଦେଖ ଖଣ୍ଡ 15.4
6. ଦେଖ ଖଣ୍ଡ 15.6
7. ଦେଖ ଖଣ୍ଡ 15.7
8. ଦେଖ ଖଣ୍ଡ 15.9
9. ଦେଖ ଖଣ୍ଡ 15.9
10. ଦେଖ ଖଣ୍ଡ 15.9
11. ଦେଖ ଖଣ୍ଡ 15.12
12. ଦେଖ ଖଣ୍ଡ 15.12
13. ଦେଖ ଖଣ୍ଡ 15.12